

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh320>

TEK PARTİ DÖNEMİNİN İKTİDAR LİTERATÜRÜNDE OSMANLI MİRASI

Murat TURAN*

Özet

Erken Cumhuriyet dönemi ya da daha fazla kullanılan şekliyle tek parti dönemi hakkında incelemelerde bulunan araştırmacının mutlaka başvurduğu kaynakların başında parti ve devlet tarafında oluşturulan resmî yayınlar gelir. Bu dönemde parti ideolojisinin sunumu olarak kabul edilen resmî görüşler, birer yazılı metin olarak bu yayınlarda yer bulmaktadır. Buralarda kullanılan ifadelerin sınırları ve içeriği iktidar tarafından belirlenmektedir. Fikri derinliği yönetimce şekillenen bu metinlerde yakın geçmiş Osmanlı mirasının sertçe eleştirildiği Cumhuriyet döneminin ise olumlandığını görülür. Genç Cumhuriyet'in geleceğe dönük bir bakış açısı olmalıydı ve bu öyle bir bakış açısı olmalıydı ki "Osmanlı'nın hatalarına" bir daha düşülmemeliydi. Bu "hataların" ne anlama geldiği konusu ise "bir milletin yok oluş ihtimali" boyutuyla ele alınmalıydı. Konunun en iyi işlendiği mecra olan bu yayınlarda, Cumhuriyet dönemi modernleşme hareketinin "neye rağmen" kazanılmış başarı olduğu farklı şekillerde ifade edilir. Bu makalede tek parti dönemine ait birçok resmî yayın incelenerek Osmanlı Devleti'ne ait genel düşünce yapısı belirlenecek ve elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Tek parti dönemi, Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyet Halk Partisi, Osmanlı Devleti, Resmî Yayınlar.*

The Ottoman Heritage In The Government Literature Of The Single Party Period

Abstract

Researchers studying the Early Republican Period, more frequently referred to as the Single Party Period, more often than not, use the party and the created by the State

* DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

official publications in their research. Official opinions can be construct as the reflections of party ideology in this period in the written record. The boundaries and content of the texts is determined by the government. In these texts, in which the intellectual depth was shaped by the government, we see that the Ottoman heritage is criticised, while the products of the Republican period were approached in a positive light. There was an effort to develop a perspective for the future of the young republic, which would prevent the state from falling into the old habits and mistakes of the Ottomans. What was meant by “mistakes” must be considered with the dimension of the “possibility of the extinction of a nation”. In these publications, which are seen as the medium in which the topic was most frequently examined, the odds against which the modernisation movement of the Republican period succeeded are expressed in different forms. In this article, the author aims to study official publications from the single party period in order to identify attitudes regarding the Ottoman state and to assess the relevant findings.

Keywords: *Single party period, Republic of Turkey, Republican People's Party, Ottoman State, Official Publications.*

Giriş

Tek parti döneminin temel denklemi parti-devlet-hükümet biçiminde tasarlanmıştır. Denklemın içeriğinde yer alan bu üç kavram, iktidar adı verilen siyasal erki meydana getirmektedir. İktidarın tek parti döneminde yayımlanmış olduğu tüm eserler zamanla geniş bir literatürün oluşmasını da sağlamıştır. İktidar, hem sahip olduğu siyasal görüşünü hem de yürüttüğü çalışmalarını topluma beyan etme konusunda şu iki ana merkezi kullanmıştır:

- Matbuat Umum Müdürlüğü
- Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği

Parti ile devletin birbirini tamamlayan birlikteliği sebebiyle bu yayınların tümünü resmî yayın kategorisinde değerlendirmek mümkündür. Çünkü bu dönemde devlet adına ifade edilen “her şey” aynı zamanda parti adına da ifade edilmiş sayılmaktaydı.

Tek parti döneminde gerek partinin gerekse devletin yayınlayacağı eserlerin alt yapısını hazırlayan kurum Matbuat Umum Müdürlüğü teşkilatıydı. Cumhuriyet’in ilk yıllarında “Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumi” olarak isimlendirilen bu kurum, 1930'lara gelindiğinde Dahiliye Vekâleti'ne

bağlı bir teşkilat olarak yeniden yapılandırıldı. Kurumun temel vazifeleri şunlardır:¹

“Gerek memleket dahilinde ve gerek haricindeki siyasî, iktisadî, içtimai ve harsî hareketler bakımından yer ve yabancı neşriyatı takip etmek,

Millî matbuatın inkılâp prensiplerine, devlet siyasetine ve millet ihtiyaçlarına uygun olmasını temin eylemek,

Memleketimizin içinde milliyet ve demokrasi esaslarına mugayir fikir cereyanlarının yapılmasına mâni olmak için tedbirler almak, bu gibi cereyanlar ile neşriyat vasıtasile mücadele etmek,

Matbuatın en mühim bir telkin ve terbiye vasıtası olmak vasfını tahakkuk ettirmek için tedbirler almak,

Kendi sahasında neşriyat yapmak,

Matbuat umum müdürlüğü bu vazifelerini alâkadar vekâletler ve makamlarla temas ve muhabere ederek ifa eyler.”²

Matbuat Umum Müdürlüğü teşkilatı, istihbarat, neşriyat ve propaganda gibi servislerden teşekkül etmekteydi. Bu servislerin görevleri ise şöyledir:

“Devletin dahilî ve haricî politikadaki umumî prensipleri, millî ahlâk, haberlerin doğruluğu, yabancı tahrikât ve propagandalar, devlet icraatının efkârı umumiyeye lâyük oldukları ebat ve ehemmiyette arzı, millî kültür, matbuata verilen direktiflerin tatbiki ve matbuat kanunu bakımlarından iç neşriyatı;

Memleketlerin cihan siyasetindeki temayülleri, dahilî siyasetlerindeki tezahürleri, Türkiye ile olan münasebetleri ve kültür hareketleri bakımlarından haricî neşriyatı takip eylemek.

Umum müdürlüğün gündelik bültenleri, (Ayıntarihi), yıllık, hariç için neşriyat ve broşürler gibi teşebbüslerine ve neşriyatına lâzım olan bilcümle vesikaları hazırlamak ve toplamak.

Günlük bültenler, makaleler, Ayıntarihi, yıllık ve broşürler yapmak.

Ecnebi memleketlerde yapılacak propagandanın vasıtalarını hazırlamak.”³

Görüldüğü gibi kurum, hem partiye hem de devletin bütün organlarına veri sağlayan önemli bir görevi üstlenmekteydi. Kurumun verilerinden

¹ Makalede tırnak içerisinde kullanılan tüm alıntılar, dil ve anlatım yönünden müdahalede bulunulmadan olduğu gibi verilmiştir.

² *Resmî Gazete*, no:2444, sayı:2713, 29/5/1934.

³ *Resmî Gazete*, no:2444, sayı:2713, 29/5/1934.

yararlanıp kendi yayınlarını yapan birimlerden bazıları şunlardı: TBMM Yayınları, Başvekâlet Neşriyat Müdürlüğü, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Dahiliye Vekâleti Yayınları, Hariciye Vekâleti Yayınları, Maarif Vekâleti Yayınları vs.

Matbuat Umum Müdürlüğü'nden destek alıp kendi yayını yapan Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği, diğer makamlarla kıyaslanmayacak sayıda eser yayınlamıştır. 1931'de parti yönetimi, Genel Sekreterliğin çalışma kollarında büyük bir düzenlemeye gidip 13 koldan meydana gelen bir yapılanma oluşturdu. Bu 13 kol, A, B, C ve D biçiminde gruplandı. Bu gruplardan B biriminin 8. Bürosu'nun görevi "Matbuat, Fırka neşriyatı, Fırka programının teşrihi, propaganda" işleriyle meşgul olmaktadır.⁴ Genel Sekreterlikte oluşturulan bu büroların parti örgütü ile olan yazışmaları "Genelgeler" adı altında kitaplaştırılıp partililerin her zaman başvurabilecekleri kaynak haline getirildi. 8. Büro, partiyle alakalı o kadar çok yayın yapmıştır ki bugün tek parti literatürü denilen eserlerin büyük çoğunluğu buradaki çabaların ürünüdür. Bu yayınların genel olarak konu başlıkları şöyledir:

- Büyük kongre zabıtları,
- İl ve ilçe kongre zabıtları,
- İl, ilçe idare heyetleri çalışma raporları,
- Parti teşkilatı talimatnâmeleri,
- Parti nizamname ve programları,
- Parti müfettişlik ve teftiş çalışmaları,
- Partililerin söylev ve değerlendirmelerini içeren yayınlar,
- Taşra teşkilatının faaliyetlerini gösteren yayınlar,
- Cumhuriyet'in 10. ve 15. yılında şehirlerin durumunu gösteren yayınlar,
- Cumhuriyet'in önemli yıldönümlerine atfen çıkarılan kitaplar,
- Halkevleri çalışmalarını içeren broşür, kitap ve dergiler,
- Bayram kutlama programları,
- Konferans metinleri.

Görüldüğü gibi tek partiyle alakalı incelemede bulunan araştırmacı, hem devletin hem de partinin yayınlarını içeren resmî içerikli geniş bir literatürü karşısında bulur.

⁴ *Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliğinin F.Taşkilâtına Umumi Tebligatı, Mayıs 1931 den Birincikânun 1932 Nihayetine Kadar, Cilt:1, (Mahremdir. Hizmete Mahsustur. Fırka Bürolarında Kullanılacaktır.), Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1933, ss.17-21.*

Osmanlı Devleti'yle kıyas neticesinde ulaşılan başarı çıkarımı veya eski rejime vurgusuz bir başarı çıkarımı ve her halükârda Osmanlı Devleti'ne yönelik protest duruş hali; Türkiye'de, tek parti dönemiyle ilgili incelemelerde bulunan araştırmacıların dönem literatürünü incelerken bu iki yönlü anlatım tekniğinin kullanıldığını fark etmiştir. Bu teknik, ulus-devlet inşa sürecini başlatan yönetim erkinin tercih ettiği bir yaklaşımdır. Fikrî derinliği iktidar tarafından oluşturulmuş olan bu iki yöntemin, yakın geçmiş mirasını eleştirme, Cumhuriyet dönemini ise olumlama amacı taşıdığı görülür. Bu yayınlarda, tek parti yönetimine ait başarının nasıl bir anlam taşıdığına vurgulanmasında genel olarak şu iki yöntem kullanılır:

I- Cumhuriyet Türkiye'sinin her hangi bir alandaki başarısı hakkında bilgi verilmek isteniyorsa (eğitim, maliye, sağlık, asayiş, rejim/yönetim, insan, din, tarihçilik vs.) ilk önce yakın geçmiş mirasıyla mukayeseli yöntemle hazırlanmış bir girişe yer verilir. Burada yüzleşme tekniğinden ziyade daha çok derin bir "hesaplaşma" göze çarpar. Bu girişlerde yakın geçmiş mirası hakkında geniş bilgi verilmek yerine kısa ve genel bir değerlendirmeyle yetinilir. Değerlendirme cümleleri kısa olduğu kadar anlam yoğunluğunu arttırmak için bir o kadar da serttir. Kaynaklarda en fazla tercih edilen tavır budur.

II- İkinci ve daha az tercih edilen yöntemde ise Osmanlı Devleti hakkında her hangi bir değerlendirme yapmadan İstiklâl Harbi'nin bir milat olarak kabul edildiği metinlerdir. Yakın geçmiş mirasına dönük değerlendirmede bulunulmamasının sebebi, Osmanlı Devleti modernleşme faaliyetlerinin Cumhuriyet modernleşmesinin hazırlık evresi olarak görülmemesidir. Çünkü Cumhuriyet dönemi devrimleri öylesine "başka ve evveliyatsız" olarak tanımlanmaktadır ki 1839-1923 arasındaki girişimler faydasız girişimler olarak görülür.⁵

Batı dünyası, Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform, Hümanizm, Aydınlanma, Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ve daha birçok büyük dönüşümler yaşayıp ulus-devletin gerektirdiği yurttaşı yaratırken, Osmanlı yönetimi ise bir tür savunma tavrı alıp devletin nasıl eski "haşmetine" kavuşacağı sualine yanıt aramaktaydı. Türkiye'de, Batı Aydınlanması'ndaki bu büyük dönüşümler yaşanmadığı ve dolayısı ile vatandaş hakları tabandan

⁵ Osmanlı birikiminden hiç bahsedilmeyen eserler genellikle hacmi küçük eserlerdir. Bkz. *Cumhuriyetin 15'inci Yılında Çanakkale, İlbaylık Kutlama Komitesi Tarafından Neşredilmiştir, Yazan ve Tertip Eden: Şeref Ergenekon, 1.nci Teşrin 29.938. ; Cumhuriyetin 15 inci Yılında Edirne, 29 İkteşrin 1938.; Cumhuriyetin 15 inci Yılında Çankırı, Tan Matbaası, İstanbul, 1938; Cumhuriyetin XV Yılında Tekirdağ, 1938.*

yükselen bir mücadelenin kazanımı olmadığı için tek parti iktidarı, Cumhuriyet yurttaşının yetiştirilmesinde zorunlu olarak belirleyici güç konumuna geldi. Öte yandan Türkiye’de ulus-devlet tahayyülü ancak İstiklâl Harbi evresinde oluşabildi. İlk önce işgal altındaki ülkeden bağımsızlığını elde etmiş bir vatana geçiş sağlandı daha sonra da yeni bir millî devlet kurulabildi. Türk millî kimliğinin genel hatları da ancak devlet kurulduktan sonra çizilebildi.

Tek parti iktidarı, ulus-devlet modelini inşa ederken yeni yapının merkezinde konumlanacak olan yurttaşın yetiştirilmesi projesini de hayata geçirdi. Eski rejimde mutlak ve esas şart kabul edilen “sadık kul” olma durumu, yeni rejimle birlikte millî/ulusal devlete uygun yurttaş olma idealine dönüştürüldü. Yetiştirilecek olan yurttaşın merkezle uyumlu ve siyasal iradeye yaraşır özgünlükte olması gerekmektedir. Bu süreçte iktidar, toplum kültürünün ana belirleyici gücü olması sebebiyle kendi oluşturduğu değerler sistemini topluma aktarmada zorluk çekmedi.

İktidar bu süreçte hem modern dünyanın birikimlerini yeni rejime aktarmaya çalıştı hem de yeni neslin özelliklerini şekillendirdi. Her şeyden önce dönüştürülecek olan neslin, geleceğe dönük güvensizlik halinin ortadan kaldırılması ve millî hislerinin güçlendirilmesi gerekiyordu. Birçok yıkım yaşayan ve zor koşullardan geçen kuşağa ihtiyaç duyduğu kuvvetin ve kanaatin verilmesi için öncelikle Cumhuriyet yurttaşının, Osmanlı/İslam/Arap zihniyet ve kültüründen uzaklaşp medeni dünyanın birikimlerinden daha kolay faydalanabilecek niteliklere sahip olması gerekiyordu. Bu maksatla yapılan bütün devrimler birbiri ile ilişkili ve birbirinin tamamlayıcısıdır. Bu büyük çaplı bir projeydi. Bu proje sonucunda eski düşünüş şekilleri değiştirilirken asıl amaç geleceğin inşasını temellendirmektir.

Tek parti döneminde, “yabancı dış mihraklar, kökü dışarıda cereyanlar” gibi her türlü iç ve dış tehdide karşı devletin yanında yer alacak, yurdunu seven, partinin ideallerini benimsemiş yurttaşların yaratılması istenmiştir. İktidar, eski rejimin geleneksel/durağan düşünce mirasının yeni rejimde yer edinmemesi için büyük ve total bir eğitim projesini aşamalı olarak hayata geçirdi. Amaç, ulusu tek bir fikir üzerinde anlaşmaya vardırarak, yönetimle ilgili toplum arasındaki kopukluğu giderip kaynaşmayı sağlamak, ideal yurttaş tipini yetiştirmektir.

Bu dönemde düzenlenen resmî bayramlarda, törenlerde, kutlamalarda, afişlerde, pankartlarda hatta sloganlarda bile bir tür ideal, disiplinli yurttaşlık imgesinin işlendiği görülür. Cumhuriyet yurttaşlarının yeni anlayışa uygun özellikte yetişmeleri istenirken bir yandan da çizilen çerçevenin dışına

çıkılmasına müsamaha edilmediği anlaşılır. Osmanlı tipi dinsel kimlik yapısından millî devlet kimliğine geçişin yaşandığı bu dönemle birlikte, yüzlerce yıldır İslamî formda nitelik kazanan cihat ve şehitlik gibi kavramların yerini artık vatanperverlik, vatan sevgisi, devlete olan vazifeler, itaat, şeref ve haysiyet gibi öğeler alır. Mahiyetleri değişen bu değerlerin topluma yansıtılması için millî terbiyeye öncelik verilir.

İktidar Değişikliği ve Ulus-devletin İnşası

Yeni bir devletin inşa sürecinde en keskin ve sert ifadeler tabi ki eski rejime ve de onu sembol eden Halife'ye/Sultan'a yönelik olacaktı. Saltanata ve onunla ilişkisi olan tüm öznelere karşı oluşturulan bu tutumun bir amacı eski devrin kapanıp Cumhuriyet devrine geçildiğini vurgulamaksa diğer yönü ise yeni rejim içerisinde yer alan eski rejim yanlılarının hareket kabiliyetlerini sınırlamaktı. Eski ile yeni rejimin farklılığının konu edinildiği karşılaştırmalarda, eski sistem olabildiğince sert biçimde eleştirilir ve öngörülen yurttaşın ancak yeni rejimde yetişebileceği işlenir:

“Saltanat ve hilâfetin sahte vakarlı, kuvvetini fanilerin ruhanen, padişahların yedi evliya kuvvetinde olduğu rivayet olunan varlığından alan eli tesbihli devleti yerine; Türk Ulusunun millî varlığını doğruluk ve çalışkanlık temelleri üzerine kurulan en kudretli ve dünyanın en kuvvetli bir Cumhuriyeti ile ebedileştirdiniz.”⁶

Yeni rejimle birlikte artık vatan ve millet gibi kavramlar yeniden tanımlanmaktadır:

“Türk Milleti, yaptığı inkılâplarla, Osmanlı İmparatorluğunda kabul edilmiş olan devlet rejiminden Türkiye Cumhuriyeti rejimine geçmiş bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu çökerken, imparatorluk devrinde vatan, millet, devletin esas teşkilâtı ve âmmе hukuku meşhumlarının taşıdığı mânalar da yıkılmıştı. Bu meşhumlara, Türk Milletinin görüşünü açıklayabilecek yeni bir mâna vermek gerekiyordu.”⁷

Cumhuriyet rejiminde hak edilmemiş bir idarî mevki söz konusu olamazdı:

“Biz eski köle imparatorluk yerine özgür cumhuriyeti kurduk... Türk ulusu sultanlığı yıktı. Çünkü: Sarayların duvarları arasının akılsız harem ağaları,

⁶ *Cumhuriyetin 15 inci Yılında Gümüşane*, Yazan ve Tertip Eden: Vehbi Okay, Ulus Basımevi, İstanbul, 1938, s.20.

⁷ *C.H.P. 25 Yıl*, Ulus Basımevi, Ankara, 1948, s.22.

bünyesiz halayıkları içinde mektepsiz, hatta doğruca okuma yazma bilmeden yetişen 'şehzadeler' nasıl Ulu Türk ulusunun başına geçebilirlerdi. Bunlar daha doğarken süel rütbelere, nişanlar alırlardı. Daha sünnet düğünlerinde müşir olurlardı... Türk Cumhuriyetinde kimse babasının oğlu olduğu için hiçbir şey yapamaz. Türk Cumhuriyetinde 'EGEMENLİK ULUSUNDUR'.”⁸

Eski ile yeninin mukayesesi, yönetim kadrosunda yer alanlar tarafından da yapılmaktaydı. Örneğin Recep Bey(Peker)'in değerlendirmesi şöyledir:

“Filhakika memleketin son on iki senelik tarihi, siyasi cepheden Cümhuriyet Halk Fırkasının tarihidir. Bu tarihte memleketin askerî istilalardan ve ahdî kayıtlardan kurtuluşu, son devirlerinde en zararlı bir düşman haline gelen Saltanat idaresinden kurtuluşu, cehalet ve taassubun hakimiyetinden kurtuluşu ve nihayet bütün bu enkaz üzerinde yeni ve kudretli bir devletin kuruluşu yazılıdır. Cümhuriyet Halk Fırkası, bu kısa tarihine rağmen Osmanlı İmparatorluğu devirleri de dahil olduğu halde Türkiyede vücut bulan bütün siyasî fırkaların en uzun ömürlüsü ve en müşgül şerait içinde büyük idealleri tahakkuk ettirmek noktasından da en mazhariyetlisidir... Osmanlı İmparatorluğunun Türk milletine ağır zararlar ve yükler bırakarak yıkılmasını hazırlayan derin ve mütenevvi sebeplerin başında saltanat idaresi şeklini görmek doğru olduğu gibi en ağır şerait içinde yeni ve müstakil Türk devletinin doğmasına sebep olan âmiller arasında da millî hâkimiyet mefhumunun ve onun en müttekâmil şekil olan cumhuriyet idaresinin tesirini kabul etmek en isabetli görüş olur.”⁹

Türkler'in yapısında var olan “medeniyet kurma vasfı”, eski rejimle birlikte yok olmuştur:

“Tarihten nice yüz yıllarca önce Asyanın ortasından coşkun bir akışla Altayları, Uralları aşarak Avrupanın batı ufuklarına yayılan ve her gittiği yerde kol salan büyük Türk medeniyeti orta çağın ortalarına doğru Osmanogullarının idaresizlikleri yüzünden durgunlaşmış ve Avrupada kendinden doğan medeniyetin yükselişi karşısında küçülmüştü, hayatiyetini gittikçe azaltarak tedricen sönüyordu.”¹⁰

⁸ Halkevinden Halka, 29.10.1935 Ankara Halkevi, Ulus Basımevi, Ankara, ss.4-5.

⁹ C.H.F. Programının İzahı, (Fırka Kâtibiumumisi B.R.Peker Tarafından 16 Teşrinevvel 1931 Tarihinde İstanbul Darülfünunu Konferans Salonunda Konferans Olarak, Teşrih Edilmiştir. Bu Konferansın Basılarak Teşkilâta Tevzi Edilmesi İçin Türkiye Büyük Millet Meclisi Fırka Gurubunun 31-10-1931 Tarihli İctimaunda Karar Verilmiştir.), Ulus Matbaası, ss.2, 4.

¹⁰ Cumhuriyetin 15 inci Yılında Bolu, s.30.

Osmanlı coğrafyası genişledikçe Türklüğün özü de kaybolmaya başlamıştı:

“Yıllar geçtikçe genişleyen, hudutlarını Viyana kapılarına kadar uzatan Osmanlılar istilâ ettikleri yerlerdeki halkın âdet ve kültürlerine temas ediyorlar, eski ve temiz ananelerini kaybediyorlardı. Bu adamlar artık etraflarında çalışan asker ve kumandanlarına bir takım menfaatler vaat etmek, bir takım payeler vermek mevkiine düşmüşler ve bu yüzden de ülkenin her tarafında, derebeyler, ağalar, zorbalar türemişti.”¹¹

Saltanat rejimi, Batılıların bir nevi sömürgesi durumundaydı:

“Dünkü Osmanlı devletinin hudutları içinde görünen memlekette, göze çarpan en esaslı vasıf, bir yarı müstemleke oluşuydu. Bugün Türk Cumhuriyetinin siperleri ile çevrili yurddaki durumun manası ise, başlı başına, dik, mağrur, kudretli, ve heybetli bir millet olmanın dipdiri ve apaçık görünmesidir.”¹²

Osmanlı yönetimi, yıkılış akıbetini kendisi hazırlamıştı:

“Altı asırlık Osmanlı siyaseti kendi elile ettiği mezarına inerken bundan on beş yıl önce millî varlığın asil ruhundan doğan Cumhuriyet devleti yeni baştan bir yurt kurmak, yeni baştan bir millet yapmak davasıyla tarihin huzuruna çıktı. Cumhuriyet devlet teşkilâtının rasyonel işleyişi, sağlam görüşler ile bu dava on beş yıl içinde asırları ihata eden değerde muvaffak eserler verdi. Bu başarılar, büyük ve küçük çapta yurttan yükselen sıra âbidelerimizdir; ve onlar ileri millet, en mamur yurt davamızın yolunda onbeş yılda aldığımız büyük mesafelerin işaretleridir ve hepsi de millî kudretle başarılmış işlerimizdir. Dün, Osmanlı hükümetinin açık Pazar haline koyduğu yurt, bugün, Cumhuriyet devletinin faâl ve üstün kudreti, yapıcılığı ile baştanbaşa millî mesleğin işlediği, bezediği, bayındırladığı hür ve me'sut bir ülke olmuştur.”¹³

Yıkılışa doğru, Osmanlı Sultanı'nın sahip olduğu halifelik sanı da etkili olamamıştı:

“Osmanlı İmparatorluğuna vaktile bir kuvvet ve kudret temeli olan inançlarla ana fikirler de son asırlarda gevşeye gevşeye çürük ve kağsamış bir duruma gelmiş bulunuyordu. Artık (Ümmet) anlayışına ve (Hanedan) sadakatine dayanarak Türk (Millet)ini idare etmenin modası geçmişti. Yüzlerce

¹¹ *Cumhuriyetin 15 inci Yılında Eskişehir*, Çıkaran: C.H.P. Eskişehir İl Yönetim Kurulu, Basan: Kültür Matbaası, İstanbul, s.30.

¹² *Cumhuriyetin 15 inci Yılında Eskişehir*, s.92.

¹³ *Cumhuriyetin XV Yılında Konya*, 29 Teşrinievvel 1938, s.33

yıl önce gelen imamların içtihadı, 20 inci asrın karışık ve maddî ihtiyaçlarını bir nizam altına alamazdı."¹⁴

*"Saltanatın uyuşturucu koynundan kendisini Cumhuriyet rejiminin enerjik koynunda bulan vakıflar idaresi"*¹⁵ Saltanat rejimi tarafından çok ihmal edilmişti:

*"Sultanlar, bazı vakıfların mütevelliliğini kendi mallarına tasarruf eder gibi, saray mensuplarına vermek, şehzadelere ve hatta kendilerine bağışlamak suretile hastanın, yoksulun, yetimin hakkına el atmak yolunu tutmuşlardı. Gitgide, vakıflar hayır maksadı için bir gelir kaynağı olmaktan çıkarak, saltanat uşaklarının eğlence ve sefahet masraflarını ödemeğe yarar müesseseler halini almıştı... Nihayet bundan yüz yıl kadar evel hamiyetli birkaç devlet adamının gayret ve ısrarile, Osmanlı Devletindeki vakıfların hiç olmazsa gerikalanını kurtarmak, büyük bir millî servet olan vakıfları kolay çalınmaz bir hale getirmek için Evkaf Nazırlığı kurduruldu."*¹⁶

Cumhuriyet rejimi, Saltanat rejiminden *"bir gerilik numunesi haline gelmiş vakıflar teşekkülü"* devralmıştı:

*"İmparatorluktan aldığı mirası kat'î bir tasfiyeye tâbi tutan ve millî bünyeye uymıyan müessese ve teşekküllerin hayatına son veren yeni rejim, yaşatmak ve yükseltmek istediği teşekküller arasında, Türkün ruhundaki cömertlikten ve ulus severlikten doğan, bu ulusal varlığa da kurtarıcı elini uzattı."*¹⁷

Cumhuriyet'le birlikte artık yeni bir devlet anlayışı belirlenecek, kurulacak modern siyasî kurumlar vasıtasıyla liderlik ve yönetim sistemi de dönüştürülecekti. Siyasî literatürde en köklü hareket olarak kabul gören rejim değişikliği olayının başarılı biçimde yerleştirilmesi gerekiyordu. İktidarın bu aşamada hem eski rejimin olumsuz özelliklerini hem de yeni rejimin ideallerini içeren yayınları hazırlatıp toplumla doğrudan temas kurmaya çalıştığı göze çarpar.

¹⁴ *Cumhuriyetin 15 inci Yılı Anması Kastamonu Yıllığı*, Tan Matbaası, 1938, s.3.

¹⁵ *Cumhuriyetin 15 Yılında Aydın*, C.H.P. Basımevi, Aydın, s.147.

¹⁶ *Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti*, Devlet Matbaası, Ankara, 1931, s.215.

¹⁷ *Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar, Tarih Kongresi ve Sergisi Münasebetile Türk Tarih Kurumuna Takdim Olunan Rapor*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatından, İstanbul, 1937, s.4.

Yeni İktidarın Büyük İdeali: Sağlam ve Gürbüz Nesiller

Disiplinli, birlik ve beraberlik duygusu gelişmiş, devletine bağlı güçlü bir nesil yaratılmalıydı. Toplumun en temel birleşeni olan yurttaşın “terbiyeli” yetişmesi, rejimin de yerleşmesi anlamına geliyordu. Yurttaşının her şeyden önce sağlıklı ve iyi yetişmiş olması gerekiyordu. Yurttaşın beden, ruh ve kafa gelişmesi sağlanmalıydı, çünkü Osmanlı’nın bıraktığı miras çok kötüydü:

*“19 uncu asırlardan sonra gelen nesillerin vücutları gittikçe bozulmuş, Anadolu da saltanat devrinin yadigârı olup ta Cümhuriyet devrinin kahrettiği düşman sıtma bozuk ve sıhhsiz vücutlar türemesine sebep olmuştu. Bundan dolayı saltanat devrinde bakımsız ve sağlıksız kalmış köylerden her devirde tabiatile en çok kapalı havasa çalışmaları yapan insanlarla dolu şehirlere kadar, bizde her yerde spor gıda ve hava gibi bir ihtiyaçtı. Biz sporu bir marifet gibi yapmaktan önce bir hayatî vazife, bir içtimai icab diye yapmağa mecburduk.”*¹⁸

İktidar, yaratmak istediği yurttaşı “beden terbiyesi” ile eğitmek istiyordu. İki dünya savaşı arası dönemde bu konu tüm ülke yöneticilerinin üzerinde önemle durdukları mesele olmuştur. Bu dönemde neslin sağlıklı ve “terbiye edilmiş” olması bir yurt vazifesi derecesinde ehemmiyet taşımaktadır. Öyle bir gençlik yetiştirilmeliydi ki olası bir dış müdahaleye karşı güçlü ve yetişmiş bir sivil ordu şeklinde kendini gösterebilmeliydi. Kuvvetli toplum, ancak iyi yetişmiş bir gençlikle kurulabilirdi. Beden Terbiyesi Kanunu ile “devletleştirilmiş olan Beden terbiyesi işi”¹⁹ CHP’nin parti programında da yer aldı:

“Türk gençliğinin başı, onları temiz bir ahlâk, yüksek bir yurd ve inkılâb aşkı içinde toplayacak milî bir teşkilâta bağlanacaktır. Bütün Türk gençliğine neşe ve sıhhatlerini, nefse ve millete inanlarını besleyecek beden terbiyesi verecek ve gençlik, inkılâbı ve bütün istiklâl şartlarile yurdu müdafaa etmeği en üstün vazife tanıyan ve bu vazifeyi yerine getirmek uğrunda her varlığın fedasına hazır tutan bir zihniyetle yetiştirilecektir. Bu ana terbiyenin tam netice vermesi için Türk gençliğinin bir yandan düşünme, karar verme ve teşebbüs alma gibi yüksek muvaffakiyet hassaları inkişaf ettirilecek ve öte yandan gençlik her zorlu işin başarılmasında tek unsur olarak sıkı disiplinin tesiri altında çalıştırılacaktır... Mekteplerde, devlet müesseselerinde ve hususî müesseseler ve fabrikalarda bulunanlar arasında yaşlarına göre herkesin beden terbiyesiyle

¹⁸ Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, ss.66-67.

¹⁹ Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, Zerbamat, 1940,ss.15-16.

meşgul olması mecburiyet altına alınacaktır. Spor ve beden terbiyesi için lüzumu olan saha ve kurumlar meydana getirilecektir. Sahaları teminde hususî idare ve belediyeler bilhassa alâkalandırılacaktır."²⁰

İktidarın, bu konudaki yaklaşımın en somut göstergesi Halkevlerinde bulunan spor şubelerinin çalışmalarıdır. Halkevleri Öğreneği'nde yer alan spor şubesinin amaçları bölümünde şu ifadelere yer verilir:

*"Spor ve bütün beden hareketleri gençlik eğitiminin ve ulusal eğitimin vazgeçilemeyecek özgül ve önemli örneğidir. Bu sebeple Türk Gençliğinde ve Türk halkında spor ve beden hareketlerine sevgi ve ilgi uyandırmalı, bunları bir kütle hareketi, ulusal bir kınav haline getirmelidir... Bu günün spor anlamı bedeni güzelleştirecek, geliştirecek ve irde, nefse güven gibi ruhiğ sıfatları yükseltecek bir kınavdır."*²¹

Tek parti yönetiminin dünyayı algılayış ve yorumlayış tarzını en açık şekliyle eğitim çalışmalarıyla alakalı yayınlarda görülür. Bu yayınlarda, devrimleri benimsemiş Cumhuriyet neslinin yetiştirilmesi için halk eğitiminin hayati önem taşıdığı her defasında ısrarla vurgulanmaktadır. Öte yandan Osmanlı geçmişi ve mirasının mukayesesi noktasında gelinen noktanın farklılığı özellikle verilmeye çalışılır:

*"Bugünün kültürü dünün maarifinden üçüzlü bir ayrılık gösterir. Bunun biri sayıda, ikincisi görünüşte, üçüncüsü özdedir."*²²

Cumhuriyet hükümetleri *"yaptığı bir seri inkılâplar arasında kültür inkılâbının da en kuvvetli ve en sür'atli adımlar atmak kararını aldı."*

*"Ebediyen geçmiş ve uzaklaşmış talihsizliklerin bir merhalesi olan ve sabık Osmanlı İmparatorluğunun inhitat devresi adını verdiğimiz son üç asır içinde, lâkayt, nankör ve hattâ hain ellerin idaresi altında mütemadiyen hürpalanan Türk milletinin o idareden gördüğü en büyük zulüm: kasten bilgisiz ve kültürsüz bırakılışı olmuştur."*²³

Osmanlı yönetiminin ilgisizliği geniş halk kitlesinin "cahil" kalmasına da neden olmuştur:

²⁰ C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 9-16 Mayıs 1935, Ulus Basımevi, Ankara, 1935, ss.72-73.

²¹ C.H.P. Halkevleri Öğreneği, Genyöknurul Tarafından Hazırlanmış Genbaşkurca Kabul Edilmiştir., Receb Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1938, s.12.

²² Cumhuriyetin 15 inci Yılında Manisa, s.95.

²³ Güneydoğu, Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, Birinci Genel Müfettişlik Tarafından Neşrolunmuştur, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939, ss.303-304.

“Her sahada olduğu gibi ilk öğretim alanında da durgunluk yıllarca sürüp gitti. Millet fertleri, bilhassa köyde oturan insanlar bir karanlığın içine gömüldükçe gömüldüler. Cahillik korkunç bir örümcek ağı gibi vatanın her tarafını sardıkça sardı. Osmanlı İmparatorluğu karanlıklar içinde hızla ölüm çukuruna yuvarlanırken Avrupalı milletlerle İmparatorluğun tebaası olan gayri türk unsurlar son süratle ve var kuvvetleriyle çalışarak yeni medeniyetin icaplarını yerine getiriyorlardı... Sarayın zulmü, hocaların taassupları, sayıları pek az olan münevver geçinenlerin şuursuzca hareketleri halkla, devleti idare edenlerin arasında korkunç bir uçurum yaratmıştı.”²⁴

Meşrutiyetçiler bir takım girişimlerde bulunmuşlar ancak köktenci bir değişim için gerekli şartları yaratamamışlardı:

“Kanunlar inkilâbı yapılmak istendi. Meşrutiyet ilân edildi. Meclis toplandı, fakat bir yandan da halifenin yerde Allahın gölgesi olduğu tanındı. Şer’î mahkemelerde bir tepsi baklava ile istenen hükümler alınıyordu. Öğretim inkilâbı yapılmak istendi. Bir taraftan fen dersleri okutulurken bir taraftan da ayın ortasından ikiye ayrıldığı veriliyordu... Türk devrimi ‘sıhî zihniyete’ dayanan modern bir devrimdir. Türkiye yaptığı devrimleri kökünden yapar. Kökünden halleder.”²⁵

Cumhuriyet’in ilanı, Osmanlı idaresinden kurtuluş anlamına gelmekteydi ancak bu yetmezdi, Cumhuriyet rejimine yaraşır yurttaşlar yetiştirilmeliydi:

“Cumhuriyet, Türk cemiyetini ondan önce tâbi bulunduğu kötü idare tarzından kurtarmak amacı ile ilân edilmişti. Bunu gerçekleştirmenin tek çaresi Cumhuriyetçi vatandaşlar yetiştirmek olduğu için her dereceli okullar vasıtası ile yurddaşları siyasî eğitime tâbi tutarak hakikî cumhuriyetçiler yetiştirmek yolu tutulmuş; okulların programlarında, yönetmeliklerinde, ders kitaplarında gereken değişiklikler yapılmıştır.”²⁶

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Birinci Coğrafya Kongresi’nin kapanış konuşmasında “memleketin coğrafi bakımdan bölümlerini, bir vahdet noktasına getirmiş olmaktan” duyduğu memnuniyeti dile getirip kendi okul yılları hakkında şu hatırasını paylaşmaktaydı:

“Biz Rüstiye’de sualli cevaplı bir coğrafya kitabı okurduk. ‘Volkan neye derler?-Bürkâna derler’. Halimiz bu idi! Hele Türkiye coğrafyasını - o zamanki adıyla Osmanlı Devleti Coğrafyası - ilâhi okur gibi okurduk. Vilayet, sancak,

²⁴ Köy Enstitüleri 2, Maarif Matbaası, Ankara, 1944, ss.6-7.

²⁵ Halkevinden Halka, 29.10.1935, ss.14-15.

²⁶ C.H.P. 25 Yıl, s.44.

kaza, sınıfımız yükseldikçe nahiye isimlerini segâhtar, dügâhtan besteler, makamla ezberlerdik. Başka türlü, bu sıra sıra isimleri hatırda tutmak mümkün olamazdı.”²⁷

Osmanlı Devleti, zamanı ve imkânları “ziyan” etmişti:

“İmparatorluğun bize kaybettirmiş olduğu fırsatları ve zamanları dev adımlarıyla telâfi etmek azmiyle her millî dâvayı olduğu gibi Maarif dâvalarını da birer birer kudretli eline alarak onların her birine milletin menfaatlerine uygun hal şekillerini bulmakta dehâsının binbir tezahürünü gösteren Millî Şef İsmet İnönü’ye Millî tarihimiz gibi Maarif tarihimiz de minnettar olacaktır.”²⁸

Osmanlı geçmişinde ve mirasında yer bulan insan tipiyle yeni yurttaş tipi oldukça farklıydı:

“Geçirdiğimiz içtimaî terbiye devrinin yanlışlığı birçok üstün millî vasıflarımız gibi konuşma istidadımızın da inkişafına engel olmuştur. Bu memlekette birçok zamanlar susmak yüksek terbiyenin alâmeti sayılmış, söylemek ve konuşmak çok kere ayıp ve bazı kere tehlikeli gösterilmiştir. Bunu ifade eden birçok sözler bile haksız yere darbı mesel ehemmiyetini kazanmıştır. Uzun Osmanlı despotizmi Türkleri az konuşmaya, birbirleriyle anlaşmaktan çekinip dertlerini ruhları içinde boğmaya alıştırmıştır... En çoşkun anlarında bile durgun ve sessiz neşesi gibi derin ver içli ızdırabını da içinde saklamaya ve boğmaya saltanat devirlerinin alçakca tesiri ile güç belâ fakat eyice alıştırmış türk milletinin sevincine ve yasına ses ve eda vermek Halkevinin en belli başlı vazifelerinden biri olmuştur.”²⁹

Bir asırdır sürekli savaşlar ve yokluklar içerisinde mücadeleye sürüklenen toplumun hastalıklarla boğuşması artık yeni rejimde süremezdi. Konuya “hayati bir vazife, bir içtimaî icab diye yapmağa mecburduk” duyarlılığı ile yaklaşan iktidar, yeni neslin farklılığını yakın geçmişteki mevcut durumdan yola çıkarak açıklamaya çalışmıştır:

“19 uncu asırdan sonra gelen nesillerin vücutları gittikçe bozulmuş Anadolu’da saltanat devrinin yadigârı olup ta Cümhuriyet devrinin kahrettiği düşman sıtma, bozuk ve sıhatsız vücutlar türemesine sebep olmuştur.”³⁰

²⁷ Birinci Coğrafya Kongresi 6-21 Haziran 1941, Raporlar Müzakereler Kararlar, T.C. Maarif Vekilliği, Ankara, ss.114-115.

²⁸ C.H.P. Genel Başkan Vekili, Başvekil Şükrü Saraçoğlu’nun Cümhuriyetin 19’uncu Yılına Açma Nutukları ve 19’uncu Yıldönümü Münasebetile Vekâletler, Millî Kurum ve Bankalar Tarafından Radyoda Verilen Konferanslar, 1923-1942, C.H.P. Genel Sekreterliği, Ankara, 1943, s.33.

²⁹ Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, ss.26-27,40.

³⁰ Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, ss.66-67.

Eski rejimde yaygın hastalıklar halkı kırmaktaydı:

*“Cumhuriyetten evvel yurttta sıtma âfeti geniş salgınlara ve tahriplere sebebiyet verirken Cumhuriyet Hükümeti bu içtimaî âfetin önemini her veçhile takdir ederek 1925 yılından itibaren başlı başına bir konu olarak sıtma ile savaşı ele almış ve yurdun çeşitli bölgelerinde savaş kurulları vücuda getirmekle işe başlamıştır.”*³¹

Eski dönemde geleneksel tedavi yöntemleri yaygındı:

*“Veremde üfürükçüye, sıtmada evliya türbelerine başvurmak!... Kâbe toprağı yalayarak göğdedeki ârzaları gidermeğe, üzerlikler tütünerek griple rahatsızlıkları önlemeğe çalışmak!... Aktarı eczacıya, mahalle imamını doktora tercih etmek... Yakın tarihe kadar sağlık ve sağlamlık denince Anadolu da hatıra gelen durum bu idi!”*³²

Osmanlı yönetimi halkın sağlığı konusunda çaba göstermezken Cumhuriyet yönetimi ise bu konuda bir çok çalışma başlatmıştı:

*“Osmanlı İmparatorluğu zamanında, sıhhat işlerimiz tevekkülün ve biraz da mutatabbiplerin elindeydi. Hastalık memleketi baştan başa kavurur, sarî âfetler binlerce yurddaşımızı bir anda yok eder, trahom memleket yavrularının gözlerini körletir, bu vaziyet karşısında hükümet, ancak uzaktan seyirci kalırdı. Ne fecaat... Cumhuriyet idaresi ferdin dolayısıyla cemiyetin sıhhatini her şeyin üstünde tutar. Fertleri sıhhatli ve zinde olan bir cemiyet, her müşkülü devirebilen bir kuvvet demektir.”*³³

Cumhuriyet neslinin, modern normlara uygun ancak millî değerlerle “terbiye edilmiş” yapıda olması gerekiyordu. Eksiksiz “terbiye edilmiş” Cumhuriyet bireyinin yaratılması fikri tek parti dönemindeki yayınlarda dile getirilen konuların başında gelir. İktidarın “vatan çocuklarını iyi vatandaş olarak yetiştirmek”³⁴ için yürüttüğü çalışmaları içeren yayınlarda, Osmanlı’nın Cumhuriyet’e bıraktığı insan bakiyesinin hangi özellikleri taşıdığı çok keskin ifadelerle yer almıştır.

³¹ C.H.P. 25 Yıl, s.57.

³² Cumhuriyetin 15 inci Yılında Eskişehir, s.124.

³³ Cumhuriyetin 15’inci Yılında Diyarbakır, Onbeşinci Cumhuriyet Bayramı Kutlama Komitesi, 1938, s.67-78

³⁴ Yurt Bilgisi Notlarından, Vatandaş İçin Medenî Bilgiler, I. Kitap, Afet, Musiki Muallim Mektebi Yurtbilgisi ve Tarih Muallimi, İstanbul Devlet Matbaası, 1931, ss.1-2. İki cilt halinde basılan kitabın birinci cildi Afet İnan ikinci cildi ise Recep Peker tarafından düzenlendi.

Cumhuriyet Yurttaşının Mazisini Yaratmak: Millî Tarihçilik

İslamiyet öncesi Türk Tarihi ile alâkalı çalışmaları başlatan Osmanlı aydınları değil Batılı araştırmacılar olmuştur. Batılıların niçin bu türden bir mesaiye giriştiği ise entelektüel grup ile siyasî erk arasındaki birliktelikle açıklanabilir. Yani, Batılı araştırmacıların Orta Asya coğrafyasına ve de ilk Türk devletlerinin tarihine olan ilgileri aslında devlet yöneticilerinin, Coğrafi Keşifler-Sanayi Devrimi silsilesi neticesinde gerçekleştirdikleri keşif ve yayılma politikasıyla ilintilidir.

Batı'da Türkler hakkında yayınlanmış eserlerin çoğunda Türk kimliği geri ırk kategorisinde tanımlanmıştır. Batı'da bazı tarihçiler ve araştırmacılar, kendi ulusal tarihlerini oluşturmak çabası içerisinde girdiklerinde kendilerinin “ileri ve medeni milletler” olduğu savını kuvvetlendirmek için bunun tam karşısına yerleştirilmesi gereken bir tür “gayri medeni, göçebe kültürlü, geri kalmış ırk” grubuna ihtiyaç duydular. Dairenin dışında tutulan, öteki ulus konumuyla tasvir edilen milletlerin başında Türkler geliyordu. Batılılar, bu yaklaşımlarını sadece “bilimsel” eserlerle ileri sürmediler aynı zamanda siyasette de fikirlerini etkin kılmak için yoğun çaba sarf ettiler. Örneğin Yunanlıların, “tarihten gelen bazı hakları bulunduğu” varsayımıyla İzmir’i işgal etmesine destek verdiler. Sadece Yunanlar değil çeşitli milletler de “tarihi şahit tutarak” Anadolu coğrafyası üzerinde sürekli hak iddiasında bulundular.

Avrupa’daki tarih yazıcılığı, Türkleri Orta Asya’dan beri yağma yapan ve Anadolu’yu da işgal eden barbarlar olarak tarif etmekteydi. Bu sebeple Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’nin çalışmalarının bir ayağını Orta Asya coğrafyası oluştururken bir ayağını ise Anadolu tarihi oluşturmuştur. Bu çalışmalarda Selçuklu öncesi Anadolu coğrafyasında Türk varlığı aranıldı ve tüm Anadolu medeniyetlerine “bizden olma” vasfı verildi. Buralarda yaşamış bütün kadim halklara referans edilerek bir tür sahiplenme durumu yaratıldı.

Modern dönemde kurulan ulus-devletin meşruluğunu tebliğ edecek en geçerli seçenek bir tarihsel geçmişe ve koda sahip olmasıdır. Ulus-devlet kurma evresini yaşayan tüm devletlerin deneyimlerini Cumhuriyet Türkiye’si de yaşadı. İktidar, Türkleri ve Türk Tarihi’ni dünya tarihinde iyi bir mevkie oturtma anlamında çok çaba gösterdi. Öte yandan tasarlanan toplumsal kimliğin bir sonraki nesilde de anlam taşıyabilmesi için her şeyden evvel eski zamanlarda bu kimliğin kodlarının tespiti gerekiyordu. Cumhuriyet yönetimine Osmanlı’dan intikal eden miraslardan birisi de resmî tarih yazımıydı. Osmanlı tipi tarih yazıcılığından yani vekâyiname, gazavâtnâme, menâkıpnâme gibi

türlerle yapılan tarihçilik anlayışından modern tarihçiliğe geçilmesi gerekiyordu. Geçmişin yazılması, tasfiye edilen bir devletin maarif birikimiyle yapılamazdı. Osmanlı aydınlarının lâkayt kaldığı İslam öncesi Türk Tarihi hakkındaki çalışmalar ancak Cumhuriyet dönemiyle birlikte ehemmiyet kazanacaktır. Bu çalışmalar esnasında Batı’da kullanılan bilimsel literatürden ve Avrupalıların Orta Asya Türkleri hakkındaki verilerinden faydalanılıyor ancak bütün bu çalışmalar milli referanslarla güçlendiriliyordu.

Bu dönemde kaleme alınan çalışmalarda kullanılan Türk kavramı, dünya tarihine yön vermiş önemli bir özne olarak tanımlanmıştır. Avrupa’da henüz daha medeniyetin oluşmadığı “eski zamanlarda”, Orta Asya’daki Türk varlıklarının kültür ve yaşayış şekilleri ileri bir seviyedeydi. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti’nin çalışmaları sonucunda elde edilen bulgularla Türk kimliğinin çerçevesi yaratılıp hem ulusal hem de uluslararası değerlere sahip karakteristik bir yapı yakalanmaya çalışıldı.

İktidarın, tasarlamaya çalıştığı ulus-devlet sistemi içerisinde Türk Tarihi’nin ve millî kimliğin uygun bir zemine oturtulması gerekiyordu. Bundan dolayı elde edilen tüm bulgular rejimin konuyu algılayış biçimiyle paralel yürüyebilecek bir nitelikte ele alındı. Cumhuriyet yönetimi tarih eğitimi şekillendirilirken aslında hem yurttaşın eğitimini sağlamak hem de ona yeni rejimin değerlerini kazandırmak niyetindeydi. Bu dönemde doğrudan iktidarın kudreti ile sürdürülen tarih, arkeoloji, sosyoloji, antropoloji, kültür ve dilbilimi gibi araştırmalardan elde edilen bulgular belirli bir tasniften sonra kamuoyuna tebliğ edilmekteydi. Bu çalışmalar, bir yönüyle Avrupa merkezli kimlik tasvirlerine diğer bir yönüyle de Osmanlı tarzındaki tarihçiliğe karşı geliştirilmiş bir tepkimeydi. 1930’larda başlatılan bu tarihçilik çalışmalarının şiarı belliydi:

*“Tarihle yaşıtız, en genç milletiz.”*³⁵

Cumhuriyet rejiminde Türk Tarihi artık Osmanlı Devleti’yle başlatılamazdı:

*“Osmanlı düşüncesi artık tarihe karışmıştır. Padişahlar yalnız ve yanlış ve saçma bir islâm ve Osmanlı tarihi okunmasına izin verirlerdi. Osmanlı tarihi, Osman oğullarının bir takım dalkavuklar tarafından hazırlanmış bir aile masalıdır. Osmanlı tarihi 600 yıl önceden başlardı. Her şey Osman oğullarına bağlanırdı.”*³⁶

³⁵ Cumhuriyetin 15 Yılında Aydın, s.2.

³⁶ Halkevinden Halka, 29.10.1935, s.6.

Tarihin, Türklerle ve Orta Asya'dan başladığını ve Türklerin buldukları yerlerde medeni öğeler oluşturdukları söylenirken, Türk Tarihi'ni XI. yüz yılın ötesine götürmeyen Osmanlı tarihçiliğine de dolaylı olarak gönderme yapıyordu:

*“Taşı ilk yontan, toprağı ve demiri ilk işleyen, heykeli ilk yapan, ilk yazan, ilk seven ve inanan insan da Türktür... Asırların, sakat din telakkilerinin sinsi tesiri ile, gevşettiğı ve körlettiğı bu ezeli harikulâde istidatlar muhakkak ki bir gün yeniden üste çıkacak, kendini meydana vuracaktır.”*³⁷

Halkevleri'nin bünyesinde çalışmalar yürüten Tarih Bölümü çalışanları, Osmanlı tarihçiliğinden bütünüyle ayrılan bir anlayışı benimsemeliydiler:

*“Bu kolun üyeleri, Türkün yapıcılık ve yaratıcılığını, Fütuhatçılığını ve medeniyetçiliğini dünya miqyasında ve zaman sırası ile anlatmak suretile Osmanlı devrindeki miskin ve gafil öğretmenlerin ve hiristiyan taraıkirliğı, ehli salip zihniyetile yazılmış garp tarihlerinin tesirinden halkı kurtarmaya, Türkün kültür alanında yüksekliğini ve rehberliğini meydana koymaya, çevresi içinde, ciddiyet ve ısrarla çalışır.”*³⁸

“Gazinin irşadı ve rehberliğı ile” Tarih Dersi ve Yurt Bilgisi, *“hakikî mana ve delâletlerle”* okunmaya başlandı:

*“Osmanlı Saltanatında millî tarih yalnız ihmal değil, inkâr ve tahrif ediliyordu. Yurtbilgisi ise, mekteplere pek geç olarak, ancak Saltanatın son yıllarına doğru ‘Malûmatı Vataniye’ adıyla saltanatçı terbiyenin bir müeyyidesi halinde girmiş bulunuyordu. Mekteplerimizde Türk millî tarihini Osmanoğularından başlatmak âdet olmuştu. İslâmlıktan evel türklüğün mevcudiyeti kitaplara hemen hiç geçirtilmiyordu. Osmanlılık Hilâfet maarifi, türklüğün medeniyet, kudret ve asalete ancak islâmlığa girmek ve Osmanoğullarını başına çıkarmakla erebilmiş olduğunu telkin etmek istiyordu. Böyle telkinlerle Türklüğün bu nimetlerin kaynağı gösterilen sülâleye sarılacağı ve sona kadar bağı kalacağı umuluyordu.”*³⁹

Osmanlı tarihçiliğı, Türklerin evveliyatını görmezlikten gelmekteydi:

“Osmanlı tarihi Türk milletinin mazarini ve cihan medeniyeti karşısındaki vaziyetini tesbit ve tayinden ziyade padişahların menkıbelerini anlatıyor. Türk milletinin hakik varlığını âdeta inkâr eden bir vaziyet alıyordu. Nitekim imparatorluk zamanında dinî bayramların haricinde yapılan bütün bayramlar

³⁷ Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, CHP, Ankara, s.37.

³⁸ Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, s.28.

³⁹ Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti, s.259.

Türk milletinin dönüm noktalarının, dünya yuvarlağında vücade getirdiği büyük inkılapların bir hâtırasını, bir nişanesini tekrar yaşatmaktan ziyade padişahların doğuş, tahta çıkış günlerini tesbit ediyordu. Bunlara meşrutiyet devri yalnız az çok millî bir hareket olan 10 Temmuz ilâve etmişti."⁴⁰

Cumhuriyet yönetimi, ulus-devlet inşasının birçok evresinde tarihten esin alıp olguların yörüngesini buna göre belirledi. Cumhuriyet'i kuran nesil Osmanlı'nın son yüzyılı içerisinde doğdu ve bu nesil devletin karşılaştığı bütün kötü akıbetlerin tesirlerini bizzat hayatlarında hissetti. Cumhuriyet neslinin üzerinde taşıdığı bu mirasın ortadan kaldırılıp, neslin kendine ve geleceğe güvenle bakabilmesi için bir yol arandığında bunu tarih kitaplarının üstlenebileceği fark edildi. İktidar, tarihin bu işlevsel boyutunu kullanıp, Türklerin medeniyet ve kültür konusundaki özelliklerine vurgu yaparak güç ve ilham çıkarılacak yegâne kaynağın eski Türk Tarihi olduğunu gördü. Bu dönemde ön tarih ve tarih öncesi devirlerde Türk varlığı aranmaya başlandı.

İktidar, yeni toplum yaratma mesaisinin içerisine "*Türk Tarihi'nin ana hatları*"nın belirlendiği bilimsel çalışmaları da ilave etti. Orta Asya'da aranıp bulunan ve sonrasında şeması çizilen millî kimliğin hususiyetleri, aşamalar içerisinde parti ve devlet yayınlarında genişçe yer buldu. Bunlar yapılırken bir taraftan Batılıların oluşturduğu Türk imgesi değiştirilmeye çalışılıyor diğer taraftan ise Osmanlı'nın bu konudaki geri kalmışlığı vurgulanıp bu türden bir başarının tek sahibinin Cumhuriyet yönetimi olduğu belirtiliyordu. Bu başarı lidere karizma, iktidara ise meşrutiyet sağlıyordu. Bu yapılırken elbette ki Osmanlı da unutulmayacaktı. On yıllık savaş sürecinin tüm ağırlığını yaşamış ve bir devletin yıkılışını görmüş nesle, eski rejimin zaafalarını göstermek çok daha gerçekçi bir tutum olacaktı. Nitekim gerek parti yayınlarında gerekse devlet yayınlarında bu yaklaşımın izlerini görmek mümkündür. Yapılan tüm bu tarih çalışmalarının en önemli hedefi tek parti dönemi içerisinde yer alan Cumhuriyet neslinin yeni kimliğe çabucak evrilme yolunu açmaktır.

Müstemlekeden Kurtuluş, Millî İktisat'a Varış

Avrupa'da bilimsel ve kültürel gelişmelerin başladığı evre aynı zamanda modern Avrupa çağının da başlangıcı sayılmaktadır. Avrupa'da oluşan bu modern toplumun seçkin tabakalarında yer alan bürokratlar ve tüccarlar, zamanla önemli bir güç haline geldiler. Bu kesimler örgütlenmeler yoluyla bir burjuva sınıfını oluştururken geleneksel aristokrasi sınıfı ise zayıflamaya

⁴⁰ *Cumhuriyetin 15 inci Yılı Anması Kastamonu Yıllığı*, s.14.

başladı. Avrupa’da ekonomik ve teknik gelişmeler doğrultusunda toplumsal dönüşümler yaşanıp millî/ulus devletler kurulurken, Osmanlı Devleti ise tarım toplumu vasfını korudu.

XIX. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti, Batılı sanayileşmiş devletlerin siyasî ve ekonomik baskısı altında girmeye başladı. El sanatlarının hâkim olduğu bir tarım toplumu görüntüsü veren Osmanlı Devleti, Avrupalı devletler için iyi bir pazar konumundaydı. 1838 tarihli İngiltere-Osmanlı Ticaret Antlaşması sonucunda Osmanlılar, Avrupalı devletler için açık pazar haline geldi. Daha önceki yüzyıllarda verilen kapitülasyonların bir neticesi olarak imzalanan bu antlaşma sonucunda, ülkenin ekonomisi daha da bağımlı hale getirildi. Bunun sonucunda devletin iç ve dış ticaretinin hızla yabancı devletlerin güdümüne girdiği, denetimin ve kararların onların lehine geçtiği bir sisteme varıldı. Batı’daki gibi bir burjuva devrimi yaşanmadığı Osmanlı ekonomi sisteminde bunun yerini gayri Müslimler dolduruyordu. Osmanlı iktisadî sistemi, Batı’daki üretim tekniklerinin dışında kalıp tüm bu gelişmelerin olumsuz etkilerini kendi üzerinde hisseden bir devletti. Yönetim, Avrupalılara öylesine geniş imkânlar tanıdı ki yerli bir burjuvazi tabakasının veya güçlü bir ticaret erbabı kitlesinin çıkışını önledi. İktisadî sistem, bağımsız bir rejim görüntüsü vermesine rağmen gerçekte yarı sömürge durumundaydı.

Duyun-u Umumiye ve yabancı sermaye gücü altında gelişen Osmanlı iktisadî sisteminin mevcut yapısı özellikle de İstiklâl Harbi’ni yöneten kadronun hareket alanını zorlaştırmaktaydı. İstiklâl Harbi her ne kadar Avrupalı büyük devletlerin askeri gücüne karşı yapılmış topyekûn bir kalkışma hareketiyse de aynı zamanda yüz yıllardır baskı altında tutulan bir devlet olan Osmanlı devlet sistemine de verilmiş bir mücadele anlamı taşımaktadır. Osmanlı Devleti öylesine yoksul bir maliyeye dönüşmüştü ki İstiklâl Harbi’nin yürütülmesi için gerekli olan kaynağın temininde yerel eşraf, bürokrat ve halk tabakasına dayanılmak zorunda kalındı. Eski rejimin mevcut zayıf yapısı ve de mücadelenin millî kaynaklarla yürütülmüş olması elbette ki iktidarın zaferden sonraki kararlarına da tesir edecekti. Cumhuriyet’le birlikte yönetim, iktisadî konularda müdahaleci ve belirleyici bir politika üstlendi. İstiklâl Harbi’nin başarı ile sonuçlanmasından hemen sonra gerçek ve kalıcı bir bağımsızlığın sağlanabilmesi için bir program dâhilinde iktisadî kalkınma teşebbüsüne girişildi. Cumhuriyet’in Osmanlı’dan aldığı iktisadî miras oldukça kötüydü. Bundan dolayıdır ki 1930’lara kadar özel teşebbüsün desteklenmesine rağmen

önemli bir gelişme kazanılmamış ve iktidarın müdahalesinin güçlendiği devletçilik programına geçilmiştir.

Yeni rejimde Osmanlı'da kullanılan ticaret sistemi uygulanmayacak, Anadolu'daki kaynaklara dayanılarak millî girişimlere öncelik verilecekti:

“Eski devirde teşkil edilen şirketler o zamanın fena ve sakat nizam ve kanunlar ile azasına ve dolayısıyla ticarete kâfi derecede faideli olamıyordu... Cumhuriyetten evvel memlekette hiçbir sınai müessesesi yok bulunurken Cumhuriyet memleketin iktisadîyatın hadım bir çok fabrikalar tesis ettirerek ihtiyacı karşılamıştır... Ziraat bankasında tasarruf hesabı Cumhuriyet devrinden evvel de vardı. Fakat Cumhuriyetten evvelki tasarruf hesabının varlığıyla yokluğu bir demektir.”⁴¹

Osmanlı döneminde alınan dış borçların ağır yükünü Cumhuriyet nesli çekmekteydi:

“Cumhuriyet devrinin borçlanma politikası ile mutlakiyet ve meşrutiyet devirlerinin borçlanma politikaları arasında derin mahiyet ve gaye farkları mevcuttur. Mutlakiyet devrinde normal devlet masraflarına saray masraflarını karşılamak için, meşrutiyet devrinde de, yukarıda izah edildiği üzere, yine normal devlet masraflarını ve borç faizlerini ödemek üzere bütçe açıklarını kapatmak için müracaat edilen istikrarsız yolu memleket için elim âkıbetler doğurmuştur... Bir taraftan memleket hakimiyetini ihlâl etmiş diğer taraftan devlet maliyesini perişan bir hale sokmuş olan İmparatorluk devri borçlarının tasfiyesini üzerine alan Cumhuriyet maliyesi bu borçları normal bütçe gelirleriyle ödemiştir.”⁴²

Osmanlı ekonomisinde bütçe hazırlamak usulü bulunmuyordu:

“Fihakika, memleketimizde mutlakiyet devrinde, bugünkü anlamı ile, bütçe mevcut değildi. Bu devrede devlet en şiddetli malî sıkıntılar içinde yaşamakta, memur aylıkları bile intizamsız olarak ve hattâ bütün bir yıllık istihkak yerine ekseriya yarısı ödenmekte idi. Diğer taraftan iç ve dış borçlar mütemediyen artmakta ve borçların faizleri ile iffa bedelleri umumî masraflar içinde devlet maliyesi için tahammülü kabil olmayan miktarlara yükselmekte idi.”⁴³

⁴¹ Cumhuriyetin 15'inci yılında Diyarbakır, ss.76-90.

⁴² C.H.P. 25 Yıl, ss.42, 48.

⁴³ C.H.P. 25 Yıl, s.39.

Tek parti yönetiminin “*Türk milleti yabancılar hesabına çalışmaktan Cumhuriyet devrinde kurtulmuştur*” biçiminde ifade ettiği millîleşme projesinin başarısı, Osmanlı geçmişine ve mirasına yönelik bir başarıydı:

*“Cumhuriyetten evvel memlekette bir millî sanayi, bir millî ticaret, bir millî ulaştırma yoktu. Yurdun en hayatî iş sahaları Türk olmıyanların elinde idi... Sultanların israflarını karşılamak için dışarıdan alınan ağır faiz borçları, Türk köylüsü, açlığı pahasına ödemek zorunda kalıyordu. Memlekette Türkün alın teri ile elde ettiği kazancın en mühim kısmı dışarı gidiyor, memleketin bayındır hale getirilmesine, memleketin, maarifin yükseltilmesine sarfedilemiyordu. Halk devamlı surette fakirleşiyordu.”*⁴⁴

Saltanat rejimi, köylüyü ezen Aşar Vergisi’ni kaldırmaya yeltenmemişti:

*“Aşar ve iltizam usulü, İmparatorluk maliyesinin esasını teşkil ediyordu. Vergi varidatının en mühim kısmı âşardandı. Onun için millî inkılâba kadar bütün fenalıklarına rağmen bu usul muhafaza edildi. Saltanat idaresi bu usulü kaldırmak cesaretini kendinde bulamadı. Köylünün bu belâdan kurtuluşu ancak Cumhuriyet devrinde sağlandı.”*⁴⁵

Kapitalleşmiş Batı toplumlarında görülen burjuva elitleri, Osmanlı’da varlık gösterememişti:

*“Saltanat devrinde sömürülmüş olan memlekette sermaye birikmesi olmamıştı. Bundan başka savaşlar, işgaller, halkı yoksulluğa sürüklemiş, şurada, burada birikmiş servetleri de yok etmişti.”*⁴⁶

Burjuvazinin bulunmadığı Osmanlı iktisadî sisteminde, kâhyaların etkisi hissedilmekteydi:

*“Saltanat devrinde her biri birer derebeyi kadar nüfuz sahibi kâhyalarla idare edilen esnaf loncaları vardı; Bunların esnaf üzerinde fevkalâde hakimiyeti olduğundan loncaya ait her iş şahsi menfaatları dairesinde görülürdü, esnaf loncaları kurunu vustaî garip bir teşekkülden başka bir şey olamazdı, loncaların en büyük hisseleri kâhyaların şahıslarına tefrik ettiklerinde az zamanda zahmetsizce büyük para sahibide olurlardı, bu adamların halk arasında da itibarı az değildi, adeta muteberans halktan sayılan kâhyalar her mecliste her yerde mazharı itibar dahi olurlardı.”*⁴⁷

⁴⁴ C.H.P. 25 Yıl, s.46.

⁴⁵ C.H.P. 25 Yıl, s.47.

⁴⁶ C.H.P. 25 Yıl, s.51.

⁴⁷ *Cümhuriyetin 10 Yılında Gireson, 1923-1933*, T.C. Gireson Ticaret ve Sanayî Odası, Tesis Tarihi 1898, Işık Matbaası, Gireson, 29 Teşrinievvel 1933, s.270.

Saltanat rejiminde bütün gelirler sadece “Payitaht”ta toplanır ve oraya harcanırdı:

“Saltanatla cümhuriyet rejimi arasındaki en bariz fark birisinin mümkün olduğu kadar halktan uzaklaşması, diğerinin mümkün olduğu kadar halka yaklaşması, halkın refah ve saadetini kendisine en sarsılmaz bir düstur edinmesidir. Bütçesizliği, har vurup harman savurmayı bir prensip olarak kabul eden mutlakiyet idaresinde bütün gelir kaynaklarının payitaht denilen baş şehirdeki has hazineye akması matluptu. O akışların sızıntılarından gene payitahtta oturan köleler ve dalkavuklar ne sızdırabilirlerse sızdırırlar, vilayetlere kuru göz yaşlarından başka bir şey kalmazdı.”⁴⁸

Dünya Harbi’nden hemen sonra Avrupa’da gelişen anti-liberal iktisadî sistemin birer yansıma olarak bütün ülkeler içe kapanmaya ve özellikle de 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’yla birlikte kendi gücüne dayanmaya gayret ettiler. Dünya Harbi’nde savaştan tüm ülkelerin insanî ve malî kayıpları oldukça fazla idi. Savaş sonrasında bu ülkeler endüstrilerini ve tarım üretimlerini yeniden düzenleyebilmek maksadıyla bir takım hamlelerde bulundular. Bunalımdan daha az etkilenmek için bütün devletler korumacı önlemler alırken bunalım aynı zamanda siyasî istikrarsızlık ve toplumsal kaygılar da yarattı. Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte Türkiye’de siyasal ve iktisadî manada millî bir devlet olma çabasının sürdürülmesi biraz da bu süreçle ilişkilidir.

“Gazi Türkiyesi”nde Dinsellik Temasının Konumu

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren fikirsel ve toplumsal tabanını genişleterek sürekli güçlenen İslamcılık ekolü, II. Meşrutiyet’in hürriyet ortamına geldiğinde toplumsal yapısını da kazanmış oldu. İstiklâl Harbi önderlerinin “fitne, fesat yaratan asiler” olduğunu beyan eden o ünlü fetvanın yayınlanmasındaki “ilhamın” gerisinde bu tarihsel yükseliş yer alır. Cumhuriyet yöneticileri siyasallaşmaya dönük bu dinsellik olgusuna karşı aşırı duyarlılık geliştirdiler. İstiklâl Harbi’nde edinilen tüm tecrübeler yeni devletin şekillenmesine de tesir etti.

Tek parti yönetiminin yürüttüğü çalışmaların öncelikli konusu Osmanlı’dan beri güçlü bir kol halinde süren İslamcılığın siyasî özelliğini ortadan kaldırıp yeni rejimin sınırları içerisinde sadece din manasında kurumsallaştırıp toplumsal bir olgu olarak yaşamasını sağlamaktı. Türkiye’inde din, daha önce sahip olduğu siyasî ve hukuksal içeriğinden kopartılıp kişisel

⁴⁸ *Cumhuriyetin 15 inci Yılı Kırşehir İli, 1938, s.51.*

vicdan alanıyla sınırlandırılmıştır. Cumhuriyet yönetimi, din-devlet ayrılığını laiklik ilkesi gereği savunmuş ve gerekli şartları sağlamıştır. Ancak bu ayrımı gerçekleştirirken dinin siyasetin etkisinden kurtulup denetimsiz hareket etmesini de rejime karşı tehdit olarak algılamıştır. Yönetim tarafından kurulan Diyanet Başkanlığı, kendisine hukuken tanınmış alanlarda faaliyet gösterecek ve aynı zamanda ideal Cumhuriyet bireylerinin yetişmesi için de iktidara yardımcı olacaktı.

İktidar, toplumu dönüştürüp “ideale” yaklaştırmaya çalışırken Osmanlı evresine ait izlerin yer almadığı yeni bir anlayışı da yerleştirmeye çalıştı. Yetiştirilen yurttaşın hurafelerden, İslamî gelenek ve düşünüş biçimlerinden soyutlanması hedeflenmekteydi. Yayınlarda egemenlerin, yüzlerce yıl dinsel sembollerle milleti nasıl yönettiğine ve de bazı grupların din yoluyla çıkarlarını nasıl koruduğuna ilişkin eleştirilere bolca yer verilmiştir. Artık “din istismarcılarının” yeni sistemde yerini alması mümkün olamayacaktı:

“Osmanlı İmparatorluğu eski bir kurumdu, onun için çöktü gitti. Bir taraftan inkılâp ve ileri adımlar başarmak isteseler bile din perdesi altında ortaya çıkan şer’î mahkemeler, fetvalar, cahil hocalar, akılsız dervişler onları geri koydu... Cumhuriyet, kimsenin din propagandası yapmasına izin vermez.”⁴⁹

Osmanlılar din ile siyasî erki biri birinden ayırmayı başaramamışlardı:

“Osmanlı İmparatorluğu, din ile devlet işini karıştırma hatasının Türk tarihindeki en son kurbanıdır. Osmanlı Saltanatının sayısız hataları içinde, her türlü millî inkişaf yollarını sımsıkı kapamış olması itibarile bu hatayı başta saymak doğru olur. Osmanlı Devletinden Türk Cumhuriyetine miras kalan dertlerden izalesi belki en çetin görünen de bu idi.”⁵⁰

Cumhuriyet devrimlerinin sürdürülebilmesi için gerekli sükûn ortamının yaratılması şarttı. Özellikle de İstiklâl Harbi’nde askeri erkânının işini zorlaştıran konulardan biri de ülkede yaşanan derin güvensizlik ortamıydı. Saltanat rejiminin yaşayan kimi öğeleri, yeni kurulan rejime tehdit oluşturabilirdi. Osmanlı idaresinden kalan asayişsizliklere yeni rejimde yer yoktu:

“İmparatorluğun itimat telkin etmeyen âciz zabıtası yerine jandarma ve polis kuvvetlerini, her an vatanın ve Cümhuriyetin istediği daimi sadakatini, sesi çıkmıyan ve öğünmiyen feragatin timsali olan bir kanun ordusu, vatandaşın, her

⁴⁹ Halkevinden Halka, 29.10.193, Ankara Halkevi, ss.12-13.

⁵⁰ Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti, s.203.

sıkıntı ve tehlike zamanlarında yardıma yetiştiğinden emin olduğu bir itimat kuvveti haline getirmeyi istihdaf ederek işe başladı."⁵¹

Yapılan devrimler, eski düzenin sürdürülmesini isteyenler için bir karşı eylem girişimi yaratabilirdi:

*"Cümhuriyet devrinde Türk polisinin inkılâp rejiminin muhafaza ve müdafaası hususunda oynadığı rol pek esastır. Filhakika, saltanat ve hilafetin ilgası, medrese ve tekkelerin kapatılması, tedrisatın birleştirilmesi, medeni kisvenin kabulü, Türk alfabesinin şekillenmesi, ezan işlerinde Türk dilinin hakimiyeti, iktisadî sahada devletçilik esasının tatbiki, Layisizm'in vaz'ı eski zihniyetli insanların maddi ve manevi bir çok menfaatlerinin kökünden baltalanması demektir. Bu itibarla inkılâba karşı bir reaksiyon beklenebilirdi. Bu reaksiyon ve ihtilâlleri ve irtica hareketlerini tesirsiz ve neticesiz bırakabilmek için ise rejimin hakiki taraftarı Cümhuriyetçi bir polis kadrosuna ihtiyaç derkârdır."*⁵²

Tek parti iktidarı bir yandan Osmanlı'nın Cumhuriyet'e bıraktığı mirasları iyileştirme yoluna giderken öte yandan oluşturduğu yeni düzenin muhafazası için yoğun çaba göstermekteydi. Yeni bir istikamet belirlendiği tek parti döneminde, eski rejime ait öğelerin dillendirilmesi olası bir tehdit algılaması yarattığı için geçmişe ait değerlendirmeler en fazla iktidarın yayınladığı eserlerde yer bulabiliyordu. Osmanlı toplumunun geleneksel mevcut yapısı dinsel akımlara yaşam imkânı vermekteydi. Bu zeminde dinsel dünya görüşünün kabul görülebilmesi için İslami motifler ve imgeler oldukça fazla miktarda kullanılabilirdi. Ancak bu yaklaşımın yeni rejimde yer edinmesi mümkün değildi. Siyasallaşan İslamcılık akımının kullandığı üslup tek parti döneminde zayıfla(tıl)mıştır. Bu dönemde Osmanlı imgesi, parti ve devlet yayınlarında mutlaka dinsel kavramıyla birlikte anıldı.

Eski Sistemin Kayıp Değeri: Köylüler/Çiftçiler

Tek parti döneminde ülke yönetimini elinde tutan CHF/P, dünyada gelişen aşırı sağ milliyetçi oluşumlardan farklı olduğunu açıklama gayretiyle bir halkçılık vurgusuna yöneldi. Cumhuriyet yönetimi Osmanlı'dan, geleneksel tarım toplumu özellikleri taşıyan bir toplum almıştı. Bundan dolayı Türk insanı

⁵¹ *Onbeşinci Yıl Kitabı*, s.70.

⁵² *Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü, Geçen Dört Yılda Yapılan ve Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası, T.C. Dahiliye Vekilliği İç İşleri Hizmetine Mahsustur, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1935, s.15.*

ve daha çok Türk köylüsü/çiftçisi, parti ve devlet tarafından hazırlanan yayınlarda en fazla gönderme yapılan kitle konumundadır. Yayınlarda özellikle de Osmanlı döneminde Türk köylüsünün/çiftçisinin haksız muamelelere uğradığı, aşağılandığı ifade edilmekte Cumhuriyet rejimiyle birlikte bu kesimin gelişimi konu edilmektedir:

“İmparatorluk devrinde hiç düşünülmiyen bir şey vardı ise o da halktı. Halk yalnız vergi veren, yalnız borç ödeyen buna karşı hiçbir şey isteyemeyen bir küme sayılırdı... Halk derdini anlatacak hiçbir kapı bulamazdı. Nazırların, valilerin, kaymakamların değil, kâhyaların bile yanına çıkmak kolay bir iş değildi... Türk Ulusu dünyanın en sınıfsız yaratılmış bir ulusu olduğu halde bir takım uydurma sınıflar kurulmuştu. ‘Ağalar’ köylerde, ‘beyler’ kasabalarda, ‘paşazadeler’ şehirlerde birer ‘imtiyazlı’ küme olmuşlardı. Mekteplerde ‘zadegân’ sınıfları vardı. Kimine ağa, kimine efendi, kimine bey, kimine beyefendi, kimine beyefendi hazretleri, kimine paşa hazretleri derlerdi. Herkes rütbe rütbe, sınıf sınıfı. Şimdi Atatürk der ki: Türk Milletinin efendisi köylüdür. Halkın verdiği vergi yalnız halkın ihtiyaçlarına sarf olunur.”⁵³

Saltanat rejimi, yerel otoritelerin /feodal beylerin etkili olduğu siyasal bir sistemdi:

“Osmanlı devrinde halk hükûmetin nizam ve kanunlarından ziyade ağaların irade ve idaresine bağlı idi. Halkın en ufak işi ağasız, delilsiz görülemezdi. Asırlarca değil, valiler hattâ kaymakamlar bile halkla ve köylü ile asla temas etmemişlerdir.”⁵⁴

“Köye ve köylüye yıllarca yıl saltanat idaresi ve Osmanlı münevveri ancak istismar edilecek bir unsur diye bakmıştır”⁵⁵ biçimindeki değerlendirmelerde bir yandan Osmanlı dönemi aydınlarının köylülere/çiftçilere olan mesafeli duruşları konu edilmekte diğer taraftan da Cumhuriyet döneminin farklılığı işlenmektedir. Cumhuriyet rejiminde aydınların misyonu önemliydi. Devrimlerin halka açıklanması noktasında aydınlar yönetimle halk arasındaki bağı sağlayacaklardı:

“Halkın ve köylünün dışından turnağından okutarak memleketine ve evine yenilik ve güzellik getirsin diye yetiştirmesine sebep olduğu Osmanlı münevveri ilk işe onun dilini unutmakla, onun kıymetini hakir görmekle, ondan irfan ihtiyacını nez’etmekle işe başlamışken, Atatürk neslinin münevverleri,

⁵³ Halkevinden Halka, 29.10.1935, s.8.

⁵⁴ Cumhuriyetin 15 inci Yılında Gümüşane, s.35.

⁵⁵ Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, s.115.

Atatürk'ün safında, çocukluğunun ve gençliğinin en aziz ve en değerli yıllarında sonsuz ve girift gayretlerle öğrenmiş oldukları eski yazıyı, eski uslubu eski ifadeyi, eski ilmi bir kenara bırakıyorlar, halkla beraber, halkla bir rahlede, yazılarına, uslub ve ifadelerine yeni bir cidayet ve sarahat, yeni selabet ve selamet vermek feragatini ve şuurunu gösteriyorlardı."⁵⁶

Eski yönetimde köylü/çiftçi hak ettiği değeri görmüyordu:

*"Osmanlı İmparatorluğunun açlık ve sefalet içinde cılızlaşmış bir parçasını da Cumhuriyet hükûmeti devren üzerine aldı. Bu parça esas unsuru ve yurdun ta kendisini teşkil eden köy ve köylü idi. Köy onlarca bir hiçti, yabandı; sözünü, özünü, adet ve edebiyatını ayrı tuttukları ve ayrı insanlardan saydıkları köy ve köylüler ancak; vergi vermek, asker olmak, ve Saraya ırgat gibi çalışmak için yaratılmış addolunurdu. Bu bakımdan en büyük ihmale, en acı sefalete ve en büyük felâkete köy sürüklenmiş, İmparatorluğun üzerinden geçen her felâket silindiri onu daha çok kırmış ve ezmişti"*⁵⁷

Eski rejim, köylünün/çiftçinin emeğiyle geçinen bir sistemdi:

*"Osmanlı İmparatorluğu köylü sırtında, köylünün alınterile geçinen bir devletti. Vergi sistemi, kazancı olup olmadığı düşünülmezsizin köylünün mahsulü ve az kazançlı veya kazançsız yıllarda sermayesi üzerine yüklenmişti."*⁵⁸

Saltanat rejiminde köylülerin/çiftçilerin ancak vergi verenleri ve sadece erkekleri idari kademelere kabul ediliyordu:

*"Saltanat devrinin belediyesinde muayyen miktar ve vergi verenler rey vermek ve yine muayyen miktarı bulanlar belediye heyetine seçilmek hakkını kazanırlardı. Buda yalnız erkeklere mahsus bir hak olup kadınların memleket işlerinde hak ve reyleri yoktu."*⁵⁹

Köylüleri/çiftçileri mağdur eden eski yönetim aynı zamanda onları suçla da teşvik ediyordu:

"Saltanat devrinde bütün aile efradile çalışıp çabalayarak meydana getirdiği mahsulün Reji anbarlarında çürüdüğünü ve eline beş para bile geçmediğini gören tütün zürrai zarurî olarak kaçakçılığa sapıyor ve bu yüzden her sene her yerde bir çok kan dökülüyordu. Eskiden beş para milletin kesesine

⁵⁶ Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, s.95.

⁵⁷ Cumhuriyetin 15 inci Yılında Bolu, s.47.

⁵⁸ Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti, 1931, s.275.

⁵⁹ Cumhuriyetin 15 inci Yılında Bolu, s.56.

girmezken bugün yüzbinlerce lira yalnız tütün mahsulünden zürrain cebine girmektedir."⁶⁰

Osmanlı idaresinde, köylünün/çiftçinin emniyeti yoktu:

"Gözümüzü yirmi yıl evveline çevirirsek Aydın denince göreceğimiz ilk manzara şekavettir. Tabiatın en zengin toprağına ve her çeşit ve bereketli mahsül istihsaline elverişli olan bu yurd parçasında kimsede çalışmak hevesi kalmamıştı ve bunda köylü çok haklı idi. Çünkü; asayişsizlikten tarlasında çalışmıyor, mahsulünü satmak için pazara inemiyor, hatta evinde bile rahat oturamıyordu. Dağ, taş, yol, ova eşkıya ve zeybekle dolu idi.

Zeybek kimdir? Eşkya niçin oluyordu?

Saltanat zabtiyesinin tazyiki, gaddar mültezimin zulmünden bizarkar köylü rahat etmek için yagâne çıkar yolu zeybeklikte görüyor, dağa çıkınca rahat rahat gezebilmek için selâmet çaresini eşkiyalıkta buluyor... Bu gün o efe, o zeybek Bir tüccardır, bir çiftçidir. Rejimin en saf ve en sadık bir vatandaşıdır."⁶¹

Osmanlı sisteminin en büyük zaafı olan asayişsizlik konusu artık geçmişte kalmıştı:

"Cümhuriyetten evvel birçok tehlike ve endişelerle her an karşılaşan Türk köylüsü ve halkı bugün kapısı açık yatacak kadar emniyet, sükûn ve huzur içindedir."⁶²

Cumhuriyet yönetimi, Osmanlı'dan farklı olarak hem köylü/çiftçi için çalışmalar başlatmış hem de bu bağlamda kültürel bir yaşayış tarzı oluşturmuştu:

"Sefaletten refaha durgunluktan dinamizme, yeten sevince nasıl geçtikçe, cehaletten kültüre de öyle atladık ve genel maarif kalkınması arasında bir de köy kültürü kurduk."⁶³

Eski rejimin en önemli gelir katmanını oluşturan köylü/çiftçi kesimi, İstiklâl Harbi'ni yürüten askerî erkâna en önemli desteği veren kesimdi. Mücadeleye katılıp hürriyetini kendi emeğiyle kazanan bu kitlenin yeni rejimdeki konumu değişmeliydi. Gerek Atatürk'ün söylevlerinde gerekse parti ve devlet yayınlarında bu kesim hakkında oldukça geniş yer tutan eski ile yeninin mukayese edildiği açıklamalar yer alır.

⁶⁰ *Cumhuriyetin 15. Yıldönümünde Denizli*, Cumhuriyet Matbaası, Denizli, 1938, s.59.

⁶¹ *Cumhuriyetin 15 Yılında Aydın*, ss.19-20.

⁶² *Cumhuriyet'in XV. Yıl Dönümü Hatırası, Zonguldak, 923-938*, Tan Matbaası, İstanbul, 1938, s.53.

⁶³ *Cumhuriyetin 15 inci Yılında Eskişehir*, s.108.

Cumhuriyet Rejiminin Sahip Çıktığı “Dış Türkler”

İki dünya savaşı arası dönemde güçlü devlet olabilmenin temel kaidelerinden birisi de yüksek nüfusa sahip olabilmektir. Ancak Türkiye’de iktidar, bu nüfusu hem nitelik hem de nicelik yönünden arttırmaya mecburdu. On yıllık savaş neticesinde ülke nüfusunun büyük çoğunluğu ziyan oldu. Bundan dolayı Osmanlı’nın Cumhuriyet’e bıraktığı nüfus oranı Anadolu’nun yüzölçümüne oranla oldukça yetersizdi. Tasarlanan modern toplumu yaratabilmek için üretken, faal bir iş gücüne ihtiyaç vardı. Bundan dolayı iktidar, ülkeye dışarıdan gelecek göçmen kitlelerinin nüfusa dâhil edilmesi konusuna olumlu baktı. Ancak hem parti hem de devlet yayınlarında bu konunun da eski rejimle yeni rejim arasındaki farklılığa vurgu yapılarak ele alındığı görülür:

Eski rejim, Anadolu’ya gelen muhacirlere sahip çıkmamıştı. Oysaki Cumhuriyet rejimi farklıydı:

*“O zaman yapılabilen iş; payitaht olan İstanbulla vilâyet ve kazalarda teşekkül eden İskânı Muhacirin komisyonları marifetiyle muhacirlere yalnız toprak yardımı yapmaktan ibaret kalmıştır. Bu devrede gelen ve istedikleri yerde konuklayıp kendi kendilerine yerleşen göçmenlere Osmanlı hükûmeti hiçbir istikamet vermediği gibi bunların mikdarlarını, soy ve dillerini, yerleştikleri yerleri tesbit etmeğe, velhasıl ne mazileri ve ne de hal ve istikballeriyle meşgul olmağa lüzum bile görmemiştir.”*⁶⁴

Osmanlı yönetimi, “Dış Türkler”in yaşam alanlarını koruyamamıştı:

*“Cümhuriyet, ana yurt içinde olduğun kadar millî hudutlar haricinde kalmış vatandaşlarımıza da yardım elini uzatmıştır. Osmanlı İmparatorluğunun zayi ettiği yerlerde Türklerin hangisi mal ve mülkünü muhafaza etmişti. Bunlar işgallerden sonra gördükleri tazyiklerle canlarını kurtarabilmek emeliyle ana yurda hicret ederken varını yoğunu hiç pahasına terk etmişlerdi.”*⁶⁵

Cumhuriyet Türkiye’sine gelen nüfus kitleleri çoğunlukla tarım işiyle uğraşan tabakalardan teşekkül ediyordu. Osmanlı’dan tarım toplumu miras alan Cumhuriyet idaresi, bu gelen muhacirleri yerli kitleyle kaynaştırmaya çalıştı. Bu çalışmalar hem parti hem de devlet yayınlarında mutlaka söz konusu edildi.

⁶⁴ *Onbeşinci Yıl Kitabı*, s.393.

⁶⁵ *On Yıl 1923-1933*, Hakimiyeti Milliye Basımevi, Ankara, 1933, s.58.

Osmanlı Coğrafyasından Kalan Bakiye: Anadolu

On yıllık savaş sonucunda elde kalan vatan toprağı maddi imkânlar nazarında imparatorluk bakiyesi görüntüsü vermiyordu. Savaşlar neticesinde hem büyük insan kayıpları olmuş hem de üretim ve ticarete önemli düşüşler yaşanmıştır. Atatürk'ün “*uçurumun kenarında yıkık bir ülke*” olarak tanımladığı Anadolu şu görüntüyü yansıtmaktaydı:

“Osmanlı devletinin mağlubiyeti ile neticelenen umumî harpten Türk milleti fakrî zaruret içinde yorgun ve bitap çıktı... Şehirlerimiz ve kasabalarımız harap ve perişan bir manzara arz ediyordu. Osmanlı İmparatorluğunun keyfi idaresi şehirlerimizi ve kasabalarımızı metrûk ve mühmel bırakmıştı. Köylerin idaresi bir usule, kanuna tâbi değildi. Köylü, ağır şartlar altında nefes alamıyacak bir hale gelmişti. Saltanatın çizdiği vilâyetler, iftirakculuk havaiperverlik uyandırmıştı. Vilâyet hudutlarının dairesi her vilâyetin gerek umumî hizmetlerini ve gerek mahallî hizmetlerini ifa kudret ve kuvvete ölçülemedi. İşte, en Büyüğümüzün milleti ölüm döşeginden kaldırıp ayaklandırdığı gün, önümüzde serilen memleketin dahilî manzarası bu idi.”⁶⁶

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e intikal coğrafya, eski idare tarafından yüzyıllarca “ihmal” edilmişti:

“Cumhuriyet idaresi asırların ihmali, harp ve istilâların araya girmesi yüzünden baştan aşağı harap ve perişan bir halde bulunan belediyelerimizi yeniden kurmak, bütün beledî tesisleri vücuda getirmek, belde sakinlerinin her türlü ihtiyaçlarını karşılamak ve müesseselerini yeni ihtiyaçlara göre tanzim etmek zaruretiyle karşı karşıya bulunuyordu.”⁶⁷

Eski idarede ulaşım ağı oldukça yetersizdi:

“Umumî Harp içinde yol faaliyeti büsbütün durmuş, yalnız harp mintikalarında amale taburlarile şöyle böyle bir takım yolların tamir ve ihyasına çalışılmıştır. Bakımsızlık yüzünden mevcut yollar büsbütün bozulmuş, üzerlerinden geçilmez bir hal almıştır. İşte Genç Türkiye Cumhuriyeti saltanat hükûmetinden tevarus ettiği vakit harap ve berbat bir halde bulunan bu gibi yol şebekelerile karşılaşmıştır.”⁶⁸

Yabancı sermayedarların eline teslim edilen demiryolu işletmeciliğı, Anadolu şartlarını dikkate alarak çalışmamışlardı:

⁶⁶ *Onbeşinci Yıl Kitabı*, Cumhuriyet Halk Partisi, s.70.; *C.H.P. 25 Yıl*, s.36.

⁶⁷ *C.H.P. 25 Yıl*, s.37.

⁶⁸ *Güneydoğu, Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi*, s.314.

*“Saltanat devrinde yabancılar tarafından inşa edilmiş olan demiryolları, memleketin iktisadî, askerî ihtiyaçlarına uygun değildi. Yabancılar sırf kendi sermaye menfaatleri bakımından demiryol inşa ederek işletiyorlardı. Halbuki Cumhuriyet idaresi demiryollarını inşa ederken bilhassa yurdun iktisadî ve askerî menfaatlerini göz önünde bulundurmuştur.”*⁶⁹

Osmanlı yönetiminin, ulaşım ağı eksikliğinden dolayı karşılaştığı acı tecrübeler Cumhuriyet rejimi için ders niteliği taşımaktaydı. Konuya “*yol, yoksulluğu kaldırır*”⁷⁰ motivasyonu ile yaklaşıldı:

*“Osmanlı imparatorluğunun yolsuzluktan mütevellit çektiği sıkıntılar ve elim vaziyetlerden hisse alan genç Türkiye Cumhuriyeti için ‘yolsuz memleket olmaz’ zihniyeti bir kazıye olmuştur. Böyle bir azim ve imanla işe başlayan Türkiye naftası yolculukta büyük yenilikler ihdas etmiş ve bunları az zaman zarfında tahakkuk ettirmiştir.”*⁷¹

İktidar, kurmaya çalıştığı modern yaşam alanlarını tasvir ederken eski rejimin Cumhuriyet’e bıraktığı kötü mirasın boyutunu da mutlaka tanımlıyordu. Böylelikle yeninin inşasında nasıl bir azimle çalışıldığı bilgisi, eski rejimin bıraktığı kötü mirasın derecesi üzerinden açıklanmaktadır.

Osmanlı Vilayetinden Modern Cumhuriyet Şehrine Dönüşüm

Yeni toplum yaratma idealiyle çalışan iktidar, Cumhuriyet’i sembole eden yeni kentler inşa etmeyi de ihmal etmeyecektir. Ancak Cumhuriyet’e devredilen Osmanlı şehirlerinin durumu idarecileri oldukça zorluyordu. Örneğin Osmanlı’daki Eskişehir şu özellikteydi:

*“Elinde pek az tarlası olan ve bazı şehirli zenginlere ortaklık eden, mahdut istihsalâtinin yarısını da âşara veren, fakir yoksul, okumak, yazmaktan mahrum bir köylü sınıfı. Seyyar bakkallık, nalbantlık, demircilik, yemenicilik, sıvacılık, lüle taşı ırgatlığı gibi hasis ve verimsiz işlerde ancak bir lokma ekmek için çalışan, cahil, zavallı, bakımsız bir şehir kalabalığı.”*⁷²

Selçuklu başkenti Konya, Osmanlı idaresinde “taassubun merkezi”ydi:

“Konya, eski bir kültür şehri diye tanınır. Ancak bu kültür, imparatorluk devrinde daha ziyade medresenin iskolastik huviyet ve zihniyetini temsil ederdi;

⁶⁹ C.H.P. 25 Yıl, s.55.

⁷⁰ Cumhuriyet’in XV. Yıl Dönümü Hatırası, Zonguldak, 923-938, s.210.

⁷¹ On Senede Türkiye Naftası 1923-1933, 3- İmtiyazlı Demiryollar 4- Kara Yolları ve Köprüler, T.C Nafia Vekâleti, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933, s.40.

⁷² Cumhuriyetin 15 inci Yılında Eskişehir, s.31.

ve uhrevîdi. Garp esaslarına göre kültür müesseselerinin kuruluşu ve her yerde olduğu gibi Konyada da Cumhuriyetle başlar.”⁷³

Batı Anadolu şehri ve “İzmir’in kapısı ve eşiği”⁷⁴ olmasına rağmen Manisa diğer kentler gibi harap durumdaydı:

“Her Osmanlı diyarı gibi: Manisamız da uzun yıllardan beri imar ve bakım görmemiş, halkın yetişmesi hüdaî nabit, kültürü; Arap çöllerinin geri ve ruhsuz havası içinde bocalıyordu. Halkın bütün kazancı, Gedizin bereketli topraklarının verimi; ya saray israflarına veyahut da Derebeyi ve mütegalibenin keyfine harcanıyordu. Uzun harp yıllarında her Anadolu şehri gibi Manisa gençlerin taze ve hür kanı da; ya Yemenin kızgın çöllerinde, yahut Balkanların sarp ve yalçın dağlarında akardı. İhtiyar ana ve babaların gözleri yurdundan ziyade uzak serhatlerdeki evlâtlarının acılarına bakmakla geçerdi.”⁷⁵

Gümüşhane’nin durumu da Manisa’dan farklı değildi:

“İmparatorluk devrinde Devletin her türlü yardımından mahrum kalarak tam bir yoksulluk içinde yangın yerine dönmüş olan yurdumuzun her köşesinde olduğu gibi Gümüşhane Vilâyetinde de, geçen 15 yıl içinde Millet’in yükselme ve refahını ifade eden birçok eser yapıldı.”⁷⁶

Orta Anadolu kentlerinden Kırşehir, Selçuklular döneminde “medeni” bir görüntüye sahipti. Ancak Osmanlılar idaresinde böyle değildi:

“Ne acı bir hakikattir ki bu güzel ve şen ilin Osmanlılar eline geçtikten sonra birden bire yıldızının söndüğünü, sonsuz bir nıyan ve harabiye sürüklendiğini görüyoruz. Çünkü altı yüzyıllık o çağa ait ortada kara kerpiç yığınlarından başka bir şey göremiyoruz.”⁷⁷

Osmanlı idaresindeki Zonguldak sağlam bir ulaşım ağına sahip değildi:

“Cümhuriyetten önce, Zonguldakta bir karış umumî demiryolu yoktu. Saltanat Türk yurdunun her yanını olduğu gibi Zonguldağda yolsuz bırakmıştı.

Dün halk:

Dağlar dağlar sana kar mı yağdı dağlar

Bir elimde senedim, bir elimde arzuhal ağlar

diye yolsuzluktan sızlanır, mahsulünü pazara çıkaramaz, devletle olan işlerini bile görmeğe imkân bulamazdı...

⁷³ Cumhuriyetin XV Yılında Konya, s.39.

⁷⁴ Cumhuriyetin 15 inci Yılında Manisa, s.71.

⁷⁵ Cumhuriyetin 15 inci Yılında Manisa, s.40.

⁷⁶ Cumhuriyetin 15 inci Yılında Gümüşhane, s.80.

⁷⁷ Cumhuriyetin 15 inci Yılı Kırşehir İli, 1938, s.24.

*Bugün halk:
Demirağlarla ördük
Anayurdu dört baştan
diye coşmaktadır. Yol köylünün kanadıdır.*”⁷⁸

Cumhuriyet rejiminde artık tüm şehirler yeni bir görünüm almalıydı. Bu hem yeni yaşam şekliyle hem de yeni sembollerin yerleştirilmesiyle başarılabacaktı. İktidar bu süreçte sembolik sunumlardan da yararlandı. Yeniden yapılandırılan şehirlerde Cumhuriyet Meydanı, Atatürk Bulvarı gibi isimlendirmelere yer verilmesi ve İstiklâl Harbi'nin betimlendiği anıtların dikilmesi gibi girişimler iktidarın semboller topluluğu yoluyla temsili anlamı taşımaktadır.

Sonuç

Tek parti döneminin temel denklemi olan parti-devlet-hükümet birlikteliğine karşılık gelen iktidar erki, hem Matbuat Umum Müdürlüğü'nün hem de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'nin yayınladığı eserlerle topluma kendini ifade etme gücünü elde etti. Bu iki birimin yayınlamış olduğu eserler bugün, tek parti iktidarı literatürü diye tanımlanan büyük bir koleksiyonu meydana getirdi.

Anadolu'nun işgali ve İstiklâl Harbi süreci - ki o dönem kuşağının belleğinde derin iz etmiş çetin bir deneyimdir - artık gerilerde kalmıştı. Yeni bir toplum ve gelecek tasavvur edilmekteydi. Bu sürecin tanımı olan Kemalist devrimlerin bir özneliği olmalıydı ve bu konu ancak Osmanlı mirasıyla yapılacak kıyaslamalar sonucunda anlam kazanabilirdi. Tek parti dönemiyle ilgili incelemelerde bulunan araştırmacılar, bu döneme ait literatürü incelerken Osmanlı bakiyesinin iki yöntemle değerlendirmeye tabi tutulduğunu görür: Cumhuriyet'in elde ettiği başarıyı ya Osmanlı mirasına vurgu yaparak veyahut da bu mirasa hiç atıfta bulunmadan ifade etmek. Bu yayınlarda kullanılan kıyaslama yönteminin amacı, Cumhuriyet'in elden ettiği başarıları ve sunduğu değerleri belirgin hale getirmektir. Yayınlarda Cumhuriyet'in başarı derecesi ne kadar fazla vurgulanmak isteniyorsa Osmanlı mirasıyla yapılan “hesaplaşmanın” o kadar sert yapıldığı görülür. İktidar, bu yayınlarda sürekli ve ısrarla Cumhuriyet yurttaşlarının izlemeleri gereken yolları hatırlatıp yakın geçmişin kötü hatıralarını da hafızalarında tutmalarını istemektedir. İktidarın

⁷⁸ *Cumhuriyet'in XV. Yıl Dönümü Hatırası, Zonguldak, 923-938, s.190.*

bunu tercih etmesindeki sebep, şekillendirmeye çalıştığı ulus-devlet yapısının toplumsal karşılığını bir an önce oluşturmaktı.

İktidarın, yeni toplum kimliğini beyan ederken aynı zamanda konunun tezadı olarak tanımladığı Osmanlı mirasını da “karşı tarafta” konumlandığı görülür. Gerek partinin gerekse devletin çalışmalarıyla alakalı kaleme alınan tüm yayınlarda bu protest duruş göze çarpar. Bahsedilen bu yayınlarda tek parti iktidarının Osmanlı mirası konusundaki genel yaklaşımı şu başlıklarda özetlenebilir:

- Toplum topyekûn dönüştüren ve millî toplumun ideallerini belirleyen iktidar, bunu eski rejimin olumsuz mirası üzerinden yürütmeyi – ya da somutlaştırmayı- daha gerçekçi bir yaklaşım olarak algıladı.

- Yeni bir iktidar kurulmaktaydı ve bu iktidarın yönetim anlayışı belirlenirken eski rejimin başarısızlığı keskin şekilde dile getirilmeye çalışıldı. İstiklâl Harbi mücadelesinin başarıyla yürütüp nihayetinde Cumhuriyet’i ilan eden kadro, yeni rejimin varlığını da kendi varlığıyla ilişkilendirerek açıklamayı tercih etti.

- Tek parti dönemi yayınlarında İstiklâl Harbi sürecinden bahsedilirken dış/işgalci güç etkeni yerine Osmanlı yönetiminin o evredeki hatalarından daha fazla bahsedildiği görülür. Yeni rejimin nasıl bir yönetim özeliği taşıması gerektiği İstiklâl Harbi’ndeki deneyimlerle ilişkilendirilir. Cumhuriyet’in değerleri açıklanırken bu değerlerin nasıl bir özellik taşıması gerektiğinden ziyade nasıl olmaması gerektiği üzerinden açıklandığı görülür. Olumsuz olana yapılan vurguların temel öznesi eski rejimdir.

- Cumhuriyet yurttaşlarının birlikte yaşamalarını sağlayacak sebeplerden ortak dil, tarih ve kültür çalışmaları tek parti döneminde bizzat iktidar tarafından yürütüldü. Artık toplum, eski rejimdeki gibi sadece denetilmemekte aynı zamanda büyük bir değişime tabi tutulmaktadır. Eski rejimden Cumhuriyet’e intikal eden insan bakiyesi, modern devletin sahip olduğu niteliklere göre yetiştirilmeliydi. Yetiştirilmek istenen yurttaşın birlik ve beraberlik duygusuyla donanmış, dayanışmacı karakterde olması önemliydi. Cumhuriyet rejiminin yürüttüğü tüm çalışmaların eski rejimde bir karşılığının olmadığı iktidarın yayınladığı tüm eserlerde genişçe yer bulur.

- Batılı anlamda modern bir ulus-devlet sistemi oluşturmayı hedefleyen iktidar, yeni bir yapının kurulmasının ancak eskiye ait felsefi, kültürel ve sosyal mirasların ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacağını gördü. Cumhuriyet yurttaşının kendi millî hususiyetlerini tanıması gerekiyordu. Yapılan tarih, dil,

antropoloji, arkeoloji çalışmaları neticesinde bir taraftan Batılıların oluşturduğu Türk imgesi değiştirilmeye çalışıldı diğer taraftan ise Osmanlı Devleti'nin bu konudaki geri kalmışlığı vurgulanıp bu türden bir başarının tek sahibinin Cumhuriyet yönetimi olduğu belirtildi. Bu başarı hem kurucu kadronun liderine üstün bir karizma sağlıyor hem de bu kadroya devlet yönetiminde meşruiyet sağlıyordu.

- Tarım toplumu özelliği taşıyan Osmanlı Devleti, bağımsız bir rejim görüntüsü vermesine rağmen gerçekte yarı sömürge durumundaydı. Osmanlı iktisadî sisteminin mevcut bu yapısı özellikle de İstiklâl Harbi'ni yöneten kadronun hareket alanını zorlaştırmaktaydı. İstiklâl mücadelesinin yürütülmesi için gerekli olan kaynağın temininde zorunlu olarak halk tabakasının gücüne dayanıldı. Eski rejimin iktisadî yapısının yetersizliği ve mücadelenin millî kaynaklarla yürütülmüş olması elbette ki iktidarın kararlarına da tesir etti. Cumhuriyet'le birlikte yönetim, eski rejimden çok farklı olarak iktisadî konularda müdahaleci ve belirleyici bir politika üstlendi. İktidar, bu konudaki gerekçelerini gene Osmanlı iktisadî sisteminin çökmüşlüğü üzerinden açıklamayı tercih etti. On yıllık savaş sürecinin tüm ağırlığını yaşamış ve devletin yıkılışını görmüş bir nesle, eski rejimin zaaflarını göstermek oldukça gerçekçi bir tutum olacaktı.

- Tek parti iktidarı bir yandan Cumhuriyet'e geçen bakiyeyi dönüştürmeye çalışmakta bir yandan da kurmaya çalıştığı yeni düzenin muhafazası için yoğun mesai harcamaktaydı. Osmanlı yönetiminin geleneksel yapısının dinsel akımlara yaşam imkânı tanınması sebebiyle bu zeminde dinsel içerikli açıklamalar ve imgeler oldukça fazla kullanılıyordu. Ancak bu mirasın Cumhuriyet rejiminde yeri olamazdı. Siyasallaşan dinsellik akımının kullanmış olduğu üslûp, tek parti döneminde olası tehdit bağlamında değerlendirildi. Eski yönetimdeki dinsel otoriteye bağlılık duygusunun yerini Cumhuriyet rejiminde devlete aidiyetle bağlı kimlik modeli aldı. Tek parti döneminde hazırlanmış resmî yayınlarda Osmanlı Devleti'nden bahsedilirken konunun sıkça dinsellik kavramıyla beraber ele alındığı dikkati çeker.

- Osmanlı Devleti geleneksel bir tarım toplumu olması hasebiyle köylü/çiftçi kesiminin yaşam kalitesi bu nispete oldukça düşüktü. Bu yoksulluğuna rağmen İstiklâl Harbi'ni yürütmesinde kullanılacak maddî ve manevî unsurların sağlanmasında yönetici kadro en çok bu kitleden destek gördü. Mücadeleye katılıp hürriyetini kendi eliyle kazanan bu kesimin yeni rejimdeki konumu değişmeliydi. Tek parti yöneticilerinin söylevlerinde ve de

resmî yayınlarda bu kesim hakkında oldukça geniş yer tutan eski ile yeni anlayışın mukayese edildiği açıklamalar yer alır.

• Dünya Harbi sonrasında tüm dünyada kabul gören bir gerçek vardı ki o da güçlü devlet olabilmenin en önemli göstergesinin yüksek nüfusa sahip olunmasıydı. Bu dönem Türkiye’de ulus-devlet inşası dönemidir ve iktidar, bu nüfusu hem nitelik hem de nicelik yönünden dönüştürmeye gayret etti. 1912-1922 evresinde ülke nüfusu büyük kayıp vermiş ve bunun sonucunda Cumhuriyet Türkiye’sine devredilen nüfus miktarı oldukça yetersiz durumdaydı. Tasarlanan modern toplumu inşa edebilmenin yolu üretken iş gücünden geçiyordu. Bu sebeple iktidar, ülkeye gelecek göçmen kitlelerinin nüfusa dâhil edilmesi konusunu rejim açısından olumlu karşıladı. Ancak iktidarın konuyu yüksek nüfus siyaseti üzerinden değil de eski ve yeni rejimin anlayış farklılığı üzerinden ele almayı bu noktada da eski rejimi eleştirmeyi tercih ettiği görülür.

• Cumhuriyet Türkiye’sinde artık tüm şehirler yeni bir görünüm kazanmalıydı. Bu hem yeni düşünce şekliyle hem de yeni sembollerin yerleştirilmesiyle başarılacaktı. Tüm şehirlere yeni devlet yapısının imgelerinin oluşturulması ve de halkın ortak mücadelesini ifade eden eserlerin yerleştirilmesi gibi girişimler iktidarın semboller topluluğu yoluyla temsili anlamına gelmektedir. Özellikle de başkentlik sıfatının kadim Osmanlı kenti İstanbul’dan alınıp bir Anadolu şehrine, Ankara’ya verilmesi hem sembolik hem siyasal dönüşümün kararlılığını ifade etmesi bakımından önemli bir örnektir. Tek parti dönemi resmî yayınlarda şehirlerin Cumhuriyet rejiminde nasıl bir dönüşüm geçirdiği konusu eski rejimdeki haliyle karşılaştırılarak, eğer varsa eski rejimdeki durumunu gösteren fotoğraflarla verildiği görülür. Böylelikle yeninin inşasında nasıl bir azimle çalışıldığı bilgisi, eski rejimin bıraktığı kötü mirasın derecesi üzerinden açıklanmaktadır.

KAYNAKÇA

Birinci Coğrafya Kongresi 6-21 Haziran 1941, Raporlar Müzakereler Kararlar, T.C. Maarif Vekilliği, Ankara.

C.H.F. Programının İzahı, (Fırka Kâtibiumumisi B.R.Peker Tarafından 16 Teşrinievvel 1931 Tarihinde İstanbul Darülfünunu Konferans Salonunda Konferans Olarak, Teşrih Edilmiştir. Bu Konferansın Basılarak Teşkilâta Tevzi Edilmesi İçin Türkiye Büyük Millet Meclisi Fırka Gurubunun 31-10-1931 Tarihli İhtimanda Karar Verilmiştir.), Ulus Matbaası.

C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası, 9-16 Mayıs 1935, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

C.H.P. Genel Başkan Vekili, Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun Cumhuriyetin 19'uncu Yılına Açma Nutukları ve 19'uncu Yıldönümü Münasebetile Vekâletler, Millî Kurum ve Bankalar Tarafından Radyoda Verilen Konferanslar, 1923-1942, C.H.P. Genel Sekreterliği, Ankara, 1943.

C.H.P. 25 Yıl, Ulus Basımevi, Ankara, 1948.

Cumhuriyetin 15 Yılında Aydın, C.H.P. Basımevi, Aydın.

Cumhuriyetin 15 inci Yılında Bolu.

Cumhuriyetin 15'inci Yılında Çanakkale, İlbalık Kutlama Komitesi Tarafından Neşredilmiştir, Yazan ve tertip eden: Şeref Ergenekon, 1.nci Teşrin 29.938.

Cumhuriyetin 15 inci Yılında Çankırı, Tan Matbaası, İstanbul, 1938

Cumhuriyetin 15. Yıldönümünde Denizli, Cumhuriyet Matbaası, Denizli, 1938.

Cumhuriyetin 15'inci Yılında Diyarbakır, Onbeşinci Cumhuriyet Bayramı Kutlama Komitesi, 1938.

Cumhuriyetin 15 inci Yılında Edirne, 29 İlkteşrin 1938.

Cumhuriyetin 15 inci Yılında Eskişehir, Çıkaran: C.H.P. Eskişehir İl Yöncurulu, Basan: Kültür Matbaası, İstanbul.

Cumhuriyetin 15 inci Yılında Gümüşane, Yazan ve Tertip Eden: Vehbi Okay, Ulus Basımevi, İstanbul, 1938.

Cumhuriyetin 15 inci Yılı Kırşehir İli, 1938.

Cumhuriyetin XV Yılında Konya, 29 Teşrinievvel 1938.

Cumhuriyetin 15 inci Yılında Manisa.

Cumhuriyet Halk Fırkası Kâtibiumumiliğinin F.Teşkilâtına Umumî Tebligatı, Mayıs 1931 den Birincikânun 1932 Nihayetine Kadar, Cilt:1, (

Mahremdir. Hizmete Mahsustur. Fırka Bürolarında Kullanılacaktır.), Hakimiyeti Milliye Matbaası, 1933.

Cumhuriyetin 15 inci Yılı Anması Kastamonu Yıllığı, Tan Matbaası, 1938.

Cumhuriyetin XV Yılında Tekirdağ, 1938.

Cumhuriyet'in XV. Yıl Dönümü Hatırası, Zonguldak, 923-938, Tan Matbaası, İstanbul, 1938.

Cumhuriyetin 10 Yılında Gireson, 1923-1933, T.C. Gireson Ticaret ve Sanayî Odası, Tesis tarihi 1898, Işık Matbaası, Gireson, 29 Teşrinievvel 1933.

Cumhuriyetten Önce ve Sonra Vakıflar, Tarih Kongresi ve Sergisi Münasebetile Türk Tarih Kurumuna Takdim Olunan Rapor, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatından, İstanbul, 1937.

Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü, Geçen Dört Yılda Yapılan ve Gelecek Dört Yıl İçinde Yapılacak İşler Hülâsası, T.C. Dahiliye Vekilliği İç işleri Hizmetine Mahsustur, Başvekâlet Matbaası, Ankara, 1935.

Güneydoğu, Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi, Birinci Genel Müfettişlik Tarafından Neşrolunmuştur, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1939.

Halkevleri 1932-1935, 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, CHP, Ankara.

Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, Zerbamat, 1940.

Halkevinden Halka, 29.10.1935 Ankara Halkevi, Ulus Basımevi, Ankara.

Köy Enstitüleri 2, Maarif Matbaası, Ankara, 1944.

Millî Şef İsmet İnönünün Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayında İrat Buyurdukları Nutuk, 12-26.938, C.H.P. Aydın Halkevi Köycülük Şubesi, C.H.P. Basımevi, Aydın, 1939.

Onbeşinci Yıl Kitabı, Cumhuriyet Halk Partisi.

On Senede Türkiye Nafıası 1923-1933, 3- İmtiyazlı Demiryollar 4- Kara Yolları ve Köprüler, T.C Nafia Vekâleti, İstanbul Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, 1933.

On Yıl 1923-1933, Hakimiyeti Milliye Basımevi, Ankara, 1933.

Resmî Gazete

Tarih IV, Türkiye Cumhuriyeti, Devlet Matbaası, Ankara, 1931.

Yurt Bilgisi Notlarından, Vatandaş İçin Medenî Bilgiler, I. Kitap, Afet, Musiki Muallim Mektebi Yurtbilgisi ve Tarih Muallimi, İstanbul Devlet Matbaası, 1931.